

UK PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Diplomová práce

**Téma: Reálie v učebnicích češtiny pro
cizince**

**Realia in Textbooks of Czech for
Foreigners**

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Pavla Chejnová, Ph. D.

Vypracovala: Marie Bukáčková

Gen. Janouška 847, Praha 9, 198 00

ČJ-NJ

Prezenční studium

2012

UK PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Prohlášení o samostatném zpracování DP

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury. Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze DP je identická s její tištěnou podobou.

V Praze dne:.....

.....
Bukáčková Marie

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí své práce PhDr. Pavle Chejnové, Ph. D. za vedení a řadu cenných rad při psaní práce. Také bych ráda poděkovala Mgr. Dagmar Pišové z jazykové školy CZ Lingua, která mi laskavě zapůjčila materiály potřebné pro napsání této práce. V neposlední řadě děkuji také rodině a přátelům za jejich podporu.

Resumé

Tato práce se snaží popsat a shrnout, s jakými informacemi o české kultuře a české povaze se setkává cizinec ve vybraných učebnicích češtiny pro cizince. Cílem práce je zjistit, zda a jakým způsobem tyto informace odpovídají zjištěním, která v souvislosti s českou kulturou i obecně s rozdílností národních kultur učinili někteří vědci.

Cílem je přinést informace o tom, jakým způsobem se ve vybraných učebnicích projevuje odstup od autorit, jak je prezentována role mužů a žen, jak jsou v učebnicích zobrazováni lidé z hlediska věku, jestli se projevuje více soutěživost nebo kooperace, jakým způsobem je prezentováno české etnikum, jaký je pohled na vlastní historii, jaký je obraz cizince v učebnicích a jak je prezentována česká kultura.

Práce si klade otázku, zda způsob a obsah předkládaných informací o české kultuře může být srozumitelný pro cizí etnika, která se v současné době na území České republiky žijí a český jazyk si osvojují.

Diese Arbeit bemüht sich zu beschreiben und zusammenfassen, welche Informationen über die tschechische Kultur und über den tschechischen Charakter kann man in ausgewählten Lehrbüchern Tschechisch für Ausländer finden.

Das Ziel ist solche Informationen zu bringen, die eine bestimmte Aussage über den Abstand von Autoritäten in der Gesellschaft bringen. Weiter wird hier beschreiben, was für eine Menschen die Lehrbücher darstellen, ob junge oder ältere. Die Frage ist auch, ob in diesen Büchern mehr die Kooperation oder die Kampflust unterstützt wird. Andere Fragen sind: Wie werden hier die Tschechen präsentiert, wie sehen sie ihre eigene Geschichte, welche Informationen über die tschechische Kultur werden den Schüllern vorgestellt und wie wird hier die Person des Ausländers präsentiert.

Diese Arbeit stellt sich die Frage, ob die Art und Weise der Darstellung solcher Informationen über die tschechische Kultur auch für die Leute aus anderen Nationen verständlich sein kann, die in dieser Zeit in der Tschechischen Republik leben und die tschechische Sprache lernen.

Obsah

Seznam zkratk	16
Úvod	9
1 Kulturní dimenze	10
1.1 Geert Hofstede	10
1.2 Dimenze národní kultury	11
1.2.1 Mocenský odstup (Power distance – PDI)	12
1.2.2 Individualismus versus kolektivismus (Individualism versus Collectivism – IDV)	13
1.2.3 Maskulinita versus femininita (Masculinity versus Femininity – MAS)	13
1.2.4 Tendence vyhýbat se nejistotě (Uncertainty Avoidance – UAV)	14
1.2.5 Dlouhodobá versus krátkodobá orientace (The Long-term Orientation – LTO)	14
1.2.6 Požitek versus omezování (Indulgence versus Restraint - IVR)	15
1.3 Kulturní dimenze a Česká republika	15
1.4 Kulturní dimenze a národnosti žijící v ČR	16
1.4.1 Slovensko	17
1.4.2 Polsko	18
1.4.3 Vietnam	19
1.4.4 Německo	20
1.4.5 Rusko	21
1.4.6 Bulharsko	22
1.4.7 Čína	23
1.4.8 Spojené státy americké	24
1.5 Fons Trompenaars	25
1.5.1 Individualismus versus kolektivismus	26
1.5.2 Univerzalismus versus partikularismus	26
1.5.3 Neutralita versus emocionalita	27
1.5.4 Specifičnost versus difuznost	27
1.5.5 Orientace na přisuzování versus orientace na dosahování	28
1.5.6 Následný čas versus synchronní čas	28
1.5.7 Vnitřní versus vnější kontrola	29
1.6 Další názory na kulturní rozdíly	29

2	Interkulturní komunikace.....	30
2.1	Situace imigrantů.....	31
2.2	Problém akulturace.....	31
2.3	Předsudky a stereotypy.....	33
2.3.1	Autostereotypy Čechů.....	34
2.3.2	Stereotypy Čechů o jiných národech.....	34
2.3.3	Český charakter z pohledu cizinců	36
2.4	Psychologická charakteristika Čechů	37
2.4.1	Národní povaha podle Emanuela Chalupného	37
2.4.2	Další pohledy na českou povahu	39
3	Mezikulturní komunikace.....	41
3.1	Neverbální komunikace	42
3.2	Vyjadřování emocí	43
3.3	Gender	43
3.4	Etnofaulismy.....	44
3.5	Zdvořilost.....	44
3.5.1	Pozitivní a negativní zdvořilost	45
3.5.2	Zdvořilost v českém jazyce.....	46
3.5.3	Zdvořilost v mezinárodní komunikaci.....	46
4	Praktická část.....	48
4.1	Aspekty sledované v učebních materiálech	48
4.2	Charakteristika použitých učebnic.....	49
4.2.1	Tschechisch Schritt für Schritt.....	50
4.2.2	Česky krok za krokem 2	50
4.2.3	Čeština Expres.....	51
4.2.4	Basic Czech 1	51
4.2.5	Čeština pro cizince – Ahoj, jak se máš?	51
4.2.6	Čeština pro malé cizince 1 a 2.....	52
4.2.7	Čeština pro azylanty A1 a A2	52
4.3	Jak se projevuje distance od autorit	53
4.4	Zdvořilost.....	58
4.5	Prezentace mužů a žen a jejich profese.....	60

4.6	Postavy v učebnicích z hlediska věku.....	65
4.7	Soutěživost versus kooperace	67
4.8	Prezentace cizího etnika	69
4.9	Prezentace českého etnika.....	72
4.10	Pohled na vlastní historii	76
4.11	Prezentace české kultury	78
4.12	Jak se projevují dimenze národní kultury v učebnicích češtiny pro cizince	80
4.13	Jak se projevují charakteristiky české kultury v učebnicích češtiny pro cizince ..	82
5	Závěr	85
	Použitá literatura	87

Seznam zkratk

Tschechisch Schritt für Schritt	SS
Česky krok za krokem 2	KK
Čeština Express	EX
Basic Czech 1	BC
Čeština pro malé cizince 1 a 2	CMC
Čeština pro cizince – Ahoj, jak se máš?	AJM
Čeština pro azylanty 1 a 2	AZ

Úvod

V České republice žije čím dál větší procento cizinců a přibývá také těch, pro které je nutností učit se český jazyk jako jazyk druhý. Tito lidé často pochází z výrazně odlišných kultur a osvojování si jazyka je u nich nerozlučně spjata s poznáváním zákonitostí, zvyků a způsobů myšlení českého národa. Každý národ má své specifické způsoby chování a přemýšlení. Taková národní specifika odráží i národní literatura. Jedním z prvních textů, se kterými se cizinec seznámí, je jazyková učebnice. Tyto materiály kulturní odlišnosti do určité míry také odráží. Mohou cizinci vstup do nové kultury zjednodušit nebo i naopak.

Cílem této práce je popsat, s jakými informacemi, které se týkají národní kultury, se cizinec při studiu českého jazyka setkává, a zda tyto informace odpovídají zjištěním, která v souvislosti s českou kulturou i obecně s rozdílností kultur učinili někteří vědci. V první části práce se zabývám teoretickými východisky. Jedním z nejdůležitějších pramenů jsou názory a teorie Geerta Hofstedeho, který provedl rozsáhlý výzkum rozdílnosti kultur a specifikoval několik dimenzí, podle kterých je možné klasifikovat každé společenství. Dále zmiňuji kulturní dimenze podle Fonsa Trompenaarse. Pro přehlednost jsou zde uvedeny výsledky zkoumání dimenzí G. Hofstedeho pro jednotlivé národnosti, které žijí v České republice a budou pravděpodobně těmi, kteří učebnice češtiny pro cizince používají. Dalším teoretickým zdrojem jsou dílčí výzkumy českých odborníků, kteří se zabývají vztahy jednotlivých národností v jednom státě a českou národní povahou.

Výsledky tohoto výzkumu jsou srovnávány se zjištěními provedenými při analýze učebnic. Předmětem analýzy je to, jakým způsobem se projevuje odstup od autorit, jak je prezentována role mužů a žen, jak jsou v učebnicích zobrazováni lidé z hlediska věku, jestli se projevuje více soutěživost nebo kooperace, jakým způsobem je prezentováno české etnikum, jaký je pohled na vlastní historii a jaký je obraz cizince v učebnicích.

1 Kulturní dimenze

Teorie kulturních dimenzí se snaží pomocí rozsáhlých výzkumů dát odpověď na otázku, čím se jednotlivé kultury, národy a etnika liší. Byla zformulována určitá kritéria, která lze aplikovat na lidská společenství.

1.1 Geert Hofstede

Sociolog Geert Hofstede se narodil roku 1928 v Haarlemu. Nejprve studoval technickou univerzitu v Delftu, poté získal na univerzitě v Groningen doktorát ze sociální psychologie. Vědcem známým po celém světě se stal díky výzkumu, který prováděl v pobočkách nadnárodní společnosti IBM, kam nastoupil v 60. letech a začal se věnovat výzkumu postojů a hodnot zaměstnanců. Výzkum, který probíhal celosvětově a zahrnul 40 odlišných kultur, nakonec publikoval v roce 1980 ve své knize *Cultural Consequence*. V této publikaci také poprvé představil své pojetí kulturních dimenzí. Mezi jeho nejznámější díla také patří kniha *Cultures and Organizations: Software of the Mind* (New York, McGraw-Hill, 2004). Hofstede v ní připodobňuje kulturu k určitému softwaru mysli, naprogramování mysli. Tvrdí, že lidé myslí, jednají a prožívají emoce v rámci, který jim určilo jejich sociální prostředí. Toto naprogramování mysli způsobuje problémy při chápání chování lidí z jiných kultur. Tyto bariéry jsou podle Hofstedeho přítomny ve všech sférách života. Lidé mají možnost se z těchto mezí vymanit, ale jen velmi omezeně, protože jejich myšlení bude vždy ovlivněno jejich minulostí, rodinným prostředím, výchovou na školách a způsobem myšlení lidí, se kterými vyrůstali. Podle Hofstedeho teorie největší kulturní rozdíly mezi národy lze spatřovat v jejich hodnotách, které jsou ovlivňovány množstvím věcí, minulostí, historií, náboženstvím a vědeckými teoriemi.¹

---

¹HOFSTEDE, G. *Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití*. Praha: UK FF, 1999

1.2 Dimenze národní kultury

Geert Hofstede nebyl prvním vědcem, který se rozhodl zkoumat rozdíly mezi kulturami. V roce 1954 sociolog Axel Inkeles a psycholog Daniel Levinson publikovali studii anglicky psané literatury o národní kultuře. Navrhovali obecné základní problémy, které mají důsledky pro fungování společností a jedinců, kteří v ní žijí. Tyto problémy byly definovány jako vztah k autoritě, sebepojetí jedince ve vztahu ke společnosti, chápání mužskosti a ženskosti, způsoby zacházení s konflikty a zvládání citů a agrese. Geert Hofstede o dvacet let později studoval hodnoty velkého množství zaměstnanců firmy IBM. Provádět výzkum národních hodnot u specializované skupiny mělo tu výhodu, že posuzovaní lidé si byli podobní skoro ve všech ohledech kromě národnosti. Díky tomu jsou v jejich odpovědích národnostní rozdíly velmi zřetelné. Tento výzkum odhalil problémy v oblastech sociální nerovnosti, vztahu k autoritě, vztahu mezi jednotlivcem a skupinou, v pojetí mužskosti a ženskosti, ve způsobech nakládání s nejistotou. Způsoby nakládání s nejistotou se úzce vztahují ke zvládání agrese a vyjadřování citů. Výsledky výzkumu se téměř shodovaly s myšlenkami Inkelese a Levinsona. Tuto typologii ověřil Hofstede ještě podobným výzkumem zaměstnanců jiné firmy, výsledky byly podobné. Od té doby ověřovalo zmíněnou teorii o dimenzích kultury mnoho jiných, např. Merrittův výzkum u pilotů z roku 1998 nebo výzkum u bankovních úředníků, který provedl van Nimwegen. Nejsilněji byla potvrzena dimenze individualismu.

Národní dimenze kultury studují to, jak jsou hodnoty na pracovišti ovlivněny kulturou. Hofstede analyzoval data z více než 70 zemí v rozmezí let 1967 až 1973. Jako zaměstnanec firmy IBM sbíral data z více než 116 tisíc dotazníků manažerů IBM z různých zemí. Později doplňoval další data, ve vydání knihy *Cultures and Organizations: Software of the Mind* z roku 2010 se už objevují údaje z 76 zemí. Hodnoty, kterými se od sebe liší různé země, se dají statisticky rozčlenit do čtyř kategorií. Tyto kategorie nazývá Hofstede „dimenze národní kultury“. V roce 1991 přidal Michael Bond na základě mezinárodní studie mezi studenty i pátou kategorii Long-term Orientation (LTO), dlouhodobá orientace. V roce 2010 byly tyto kategorie doplněny ještě o šestou dimenzi. Michael Minkov formuloval dimenzi Indulgence versus Restraint (IVR), požitek versus omezování. Hodnoty dimenzí jednotlivých zemí jsou relativní. Společnosti jsou srovnávány mezi sebou, bez

srovnání jsou tyto výsledky bezvýznamné. Hodnoty dimenzí, skóry, by měly být poměrně neměnné v průběhu desetiletí a indexy jsou v hodnotách od 0 (nejnižší výsledek) až po hodnotu 100 a v některých případech i více. Dimenze mají charakter kontinua, které má dva obsahově protikladné póly. Lze měřit pozici každé země na každé jednotlivé dimenzi, což umožňuje kvantitativně zmapovat míru výskytu dané charakteristiky v zemi a vzájemně jednotlivé země porovnávat. Na základě kombinací určitých dimenzí lze také zjistit, zda u určitých zemí neexistují shodné kombinace některých kulturních charakteristik, a odhalit tak skupiny zemí s podobným obsahem kultury. Hodnoty dimenzí mají souvislost také s jinými jevy ve společnosti. Např. individualismus koreluje s národním bohatstvím, mocenský odstup koreluje s nerovností příjmů, maskulinita negativně koreluje s procentem žen v demokraticky volených vládách, vyhýbání se nejistotě koreluje se zákonnými povinnostmi občanů v rozvinutých zemích nosit u sebe průkaz totožnosti. Dlouhodobá orientace jde ruku v ruce se školními výsledky v mezinárodních srovnáních. Čím dlouhodobější orientace, tím je ve společnosti kladen větší důraz na výkon ve škole a děti z takových kultur dosahují lepších výsledků.²

1.2.1 Mocenský odstup (Power distance – PDI)

Tato dimenze popisuje míru, v jaké obyvatelé, instituce a organizace v určité zemi očekávají a akceptují, že moc je rozdělena nerovnoměrně. Mocenský odstup vystihuje sociální distanci mezi lidmi nestejného společenského postavení, např. mezi vedoucími pracovníky a podřízenými zaměstnanci, mezi učiteli a žáky apod. Důležité je, jak společnost nakládá s nerovností mezi lidmi. Tato dimenze popisuje, jak velká je ve společnosti úcta k autoritám a kdo je za autoritu považován. Lidé ve společnostech s velkým mocenským odstupem přijímají takové uspořádání, ve kterém má každý své místo. Zároveň toto místo nepotřebuje žádné další

2

PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004
HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999

zdůvodnění. Ve společnostech s malým mocenským odstupem lidé usilují o rovnoměrné rozdělení moci a vyžadují vysvětlení, pokud je moc rozdělena nerovnoměrně.³

1.2.2 Individualismus versus kolektivismus (Individualism versus Collectivism – IDV)

Tato dimenze vyjadřuje míru závislosti jednotlivce na kolektivu a míru volnosti pro jeho vlastní iniciativu. Individualistické společnosti jsou takové společnosti, ve kterých jsou vazby jednotlivců na kolektivy uvolněné. Očekává se, že se lidé postarají jen sami o sebe a o svoji nejbližší rodinu. V kolektivistických společnostech jsou vazby ve společnosti pevnější a jednotlivci mohou očekávat, že se jejich příbuzní nebo ostatní členové jejich vlastních skupin o ně postarají výměnou za jejich bezpodmínečnou loajalitu. V takových společnostech se jedinec podřizuje pro dobro společnosti. Tyto rozdíly se projevují v soutěživosti a v týmové práci.⁴

1.2.3 Maskulinita versus femininita (Masculinity versus Femininity – MAS)

Maskulinita vyjadřuje zastoupení a vliv „mužského“ prvku v hodnotách společnosti. Jsou ceněny hodnoty jako výkon, hrdinství, asertivita. Úspěch je materiálně odměňován. Společnost je více soutěživá. Jako protiklad zastoupení „ženského“ prvku ve společnosti znamená upřednostňování hodnot, jako je spolupráce, slušnost, péče o slabé a důraz na kvalitu života. Společnost s převahou feminity je více orientována na solidaritu, konflikty se řeší dohodou.

---

³ HOFSTEDE, G. *Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití.* Praha: UK, 1999

⁴ HOFSTEDE, G. *Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití.* Praha: UK, 1999

1.2.4 Tendence vyhýbat se nejistotě (Uncertainty Avoidance – UAV)

Tato dimenze popisuje míru, v jaké se příslušníci kultury cítí ohroženi nejistými či neznámými situacemi. Důležitou charakteristikou je, jak se společnost vypořádává s faktem, že budoucnost je vždycky nejistá – máme zkusit řídit budoucnost nebo ji máme jen nechat přijít? Země, ve kterých je velká tendence vyhýbat se nejistotě, mají většinou pevná pravidla chování a při setkání s neobvyklým chováním a nezvyklými myšlenkami jsou velmi netolerantní. V zemích se slabou tendencí vyhýbat se nejistotě vládou uvolněnější postoje, ve kterých se nepřikládá takový význam regulaci pomocí principů.⁵

1.2.5 Dlouhodobá versus krátkodobá orientace (The Long-term Orientation – LTO)

Dlouhodobou orientaci lze chápat jako způsob, jakým se společnost vypořádává s hledáním hodnot. Společnosti s krátkodobou orientací mají obecně silný zájem na stanovení absolutní pravdy. Jsou normativní ve svém myšlení, projevují velký respekt k tradicím a poměrně malý sklon uchovávat pro budoucnost. Soustředí se na dosahování rychlých výsledků. Ve společnostech s dlouhodobou orientací lidé věří, že pravda závisí na situaci, okolnostech a na čase. Jsou schopni přizpůsobovat si tradice a měnit podmínky a mají sklon investovat a spořit. Jsou vytrvalí v dosahování výsledků. V některých kulturách je ceněna snaha o investici do budoucna, lidé jsou vedeni k tomu, aby si odpírali momentální požitky a šetřili. V jiných kulturách je běžné užívat si přítomnosti a neinvestovat. Tento index byl zkoumán později patnácti studenty Geerta Hofstedeho, kteří se zaměřili právě na východoasijské země, především na Čínu.⁶

---

⁵ HOFSTEDE, G. *Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití.* Praha: UK, 1999

⁶ HOFSTEDE, G. *Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití.* Praha: UK, 1999

1.2.6 Požitek versus omezování (Indulgence versus Restraint - IVR)

Požitek je typický pro společnost, která umožňuje poměrně bohaté uspokojení základní a přirozené potřeby lidí užívat života a bavit se. Společnost, ve které je výrazné omezování, potlačuje uspokojování potřeb. Lidé jsou vedeni k tomu, aby se nesoustředili na naplnění svých tužeb. Vládou zde přísné společenské normy a jejich nedodržování je společností trestáno.⁷

1.3 Kulturní dimenze a Česká republika

Výzkum týkající se kulturních dimenzí probíhal i v České republice. Pro ČR Hofstede prezentuje následující údaje. Mocenský odstup je v české společnosti poměrně velký, dosahuje skóru 57. Míra individualismu je poměrně vysoká, skóre 58, a míra maskulinity také, skóre 57. Míra obav z rizika je velmi vysoká, skóre 74, a orientace na dlouhodobé cíle naproti tomu s hodnotou 13 celkem malá. Později došlo na území ČR ještě k několika výzkumům, které navazovaly na Hofstedeho teorii. Šetření, které bylo zaměřeno na zjišťování kulturních dimenzí u pedagogických pracovníků regionálního školství, se uskutečnilo na Moravě a z analýzy 691 odpovědí byly zjištěny hodnoty, které se téměř shodují s výzkumy Hofstedeho. Mocenský odstup dosáhl hodnoty 40 a vyhýbání se nejistotě 88. Odstup od autorit se projevil jako nižší než u Hofstedeho.⁸ Další výzkum, který prováděla Pavla Chejnová, použil jako vzorek 60 studentů českého jazyka a 68 studentů učitelství pro 1. Stupeň ZŠ. Respondenti patřili do věkové kategorie 22-25 let. Zjišťoval se pohled studentů na českou kulturu. Skupina byla vybrána také proto, že získala většinu svých kulturních zkušeností až po roce 1989. Co se týká odstupů od autorit, mezi studenty převažuje názor, že v České republice je odstup od autorit malý, čímž se naše republika přibližuje západnímu trendu. Česká kultura se nachází někde na přechodu mezi individualismem a kolektivismem. Podle názoru

---

⁷ HOFSTEDE, G. *Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití.* Praha: UK, 1999

⁸ Světlík, 2003, in: PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie.* Praha: Portál, 2004, str. 84

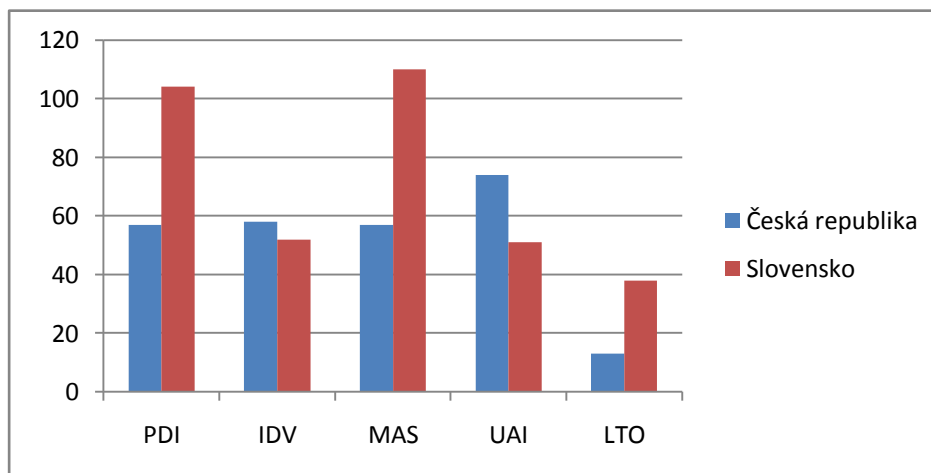
studentů v naší kultuře převažuje individualismus, ve školském prostředí se ale stále projevuje model kolektivismu, kdy žáci sami zřídka kdy něco iniciují, snaží se nevybočovat z řady a panuje mezi nimi spolupráce, učitel je často považován za společného nepřítele. Podle tohoto výzkumu převažuje v české kultuře spíše soutěživost, tedy mužský princip. Bylo také zjištěno, že ve společnostech, které se riziku vyhýbají pouze v malé míře, nejsou sice předpisy tak posvátné a důležité, ale jsou více dodržovány. Studenti řadí českou společnost mezi společnosti se silnou tendencí vyhýbat se riziku, mezi společnostmi, kde je velká míra obav. Podle těchto zjištění postupuje česká kultura směrem k individualismu a dochází k posunu směrem ke snižování vlivu autority na komunikaci.

1.4 Kulturní dimenze a národnosti žijící v ČR

Pro účely této práce bude užitečné zmínit, jak se hodnoty kulturních dimenzí české společnosti liší od hodnot národností, které v České republice žijí a osvojují si český jazyk. V České republice žije 10 562 214 lidí. Podle posledního sčítání lidu, domů a bytů žije v České republice 449 450 cizinců, z toho 178 177 jich žije v Praze. Vedle národnosti české, moravské a slezské se v české republice vyskytuje nejvíce obyvatel národnosti slovenské (149 140), ukrajinské (53 603), polské (39 269), vietnamské (29 825), německé (18 772), ruské (18 021), maďarské (9 049), bulharské (5 071), mongolské (3 778) a čínské (3 230). Uvádím zde hodnoty dimenzí těch kultur, u nichž jsou výsledky dostupné, a přidávám srovnání s americkou kulturou, jejíž příslušníci sice nepatří k převažujícím národnostem v Čechách, přesto však tvoří významnou část těch, kteří učebnice češtiny pro cizince využívají.

1.4.1 Slovensko

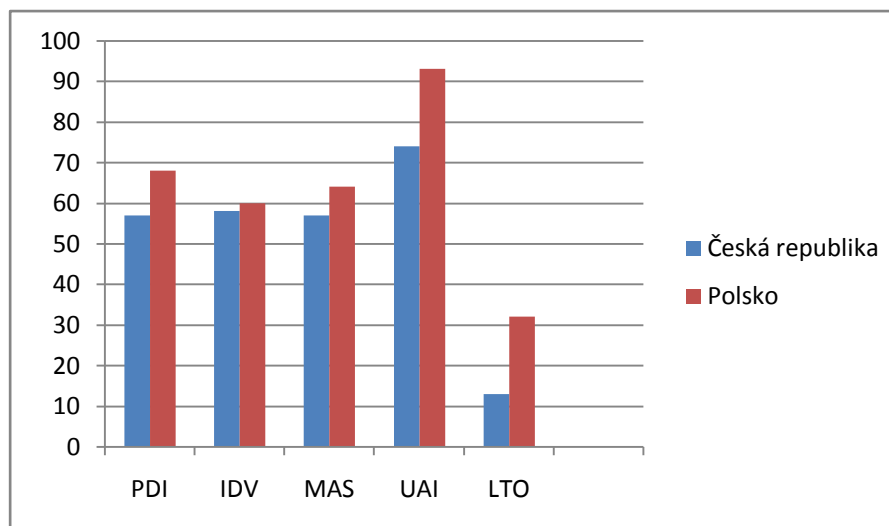

Obr. 1 Dimenze národní kultury – srovnání ČR a Slovensko

Pro Slovensko vyplývají z Hofstedeho výzkumů následující údaje. Mocenský odstup má skóre 104, což znamená, že na Slovensku je v porovnání s jinými zeměmi mocenský odstup vyšší. Ve společnostech, kde byly naměřeny takhle vysoké hodnoty, se očekává, že někteří lidé mají více moci než jiní a že tu moc také používají. Ne však v negativním slova smyslu, ale proto, aby vytvářeli systém pro lidi okolo sebe. Ideální šéf je často viděn jako „dobrý otec“, který člověka stále sleduje a říká, co se má dělat. Hierarchické uspořádání je považováno za normální. Slovensko je s hodnotami v dimenzi individualismus-kolektivismus na hodnotě 52. Lidé upřednostňují vystupovat jako individuality a používají přímou formu komunikace, nicméně nikdo by neměl být nezdvořilý. S hodnotou 110 v dimenzi maskulinita patří Slovensko k maskulinním společnostem, které jsou orientovány na úspěch. Je důležité být úspěšný a dosahovat cílů. Pozice ve společnosti je důležitá, může být symbolizována auty, moderními domy, oblečením atd. Lidé tvrdě pracují na tom, aby ukázali své úspěchy, k tomu je někdy nutná i práce přesčas. Se skórem 51 má Slovensko středně velkou tendenci vyhýbat se nejistotě. Jistota je pro ně důležitá, inovace nejdou tak snadno. Slovensko je se skórem 38 krátkodobě

orientovaná společnost, pro ni je typické tvrzení, že když A je pravda, B musí být lež, přemýšlí se více nad tím, co se děje teď, co je dnes.⁹

1.4.2 Polsko

Obr. 2 Dimenze národní kultury – srovnání ČR a Polsko

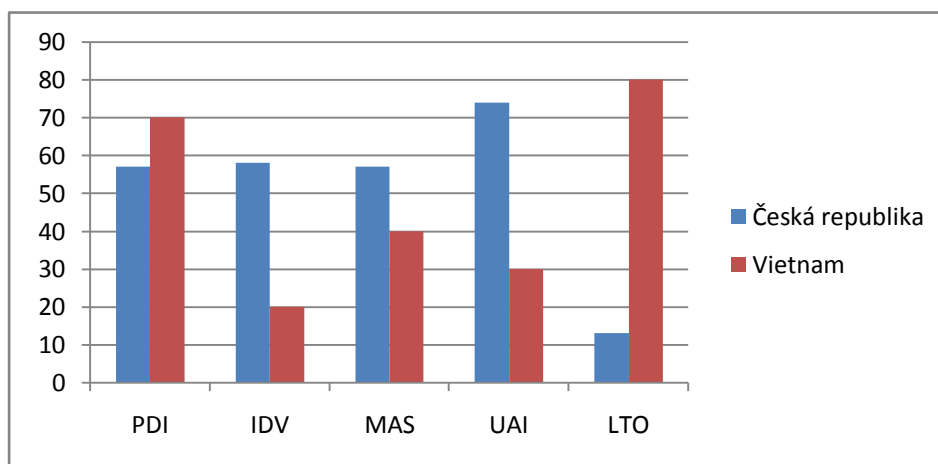
Polsko dosáhlo v dimenzi mocenského odstupu skóru 68. Polsko je hierarchizovanou společností, což znamená, že lidé akceptují hierarchický pořádek, ve kterém má každý své místo, pro které není potřeba další zdůvodnění. Podřízení očekávají, že jim bude řečeno, co se od nich očekává. Se skórem 60 patří spíše k individualistickým společnostem, očekává se, že se jednotlivci postarají o sebe a své úzké rodiny. V individualistických společnostech provinění přináší pocit viny a pokles sebehodnocení. Přestože jsou Poláci velmi individualističtí, potřebují hierarchii. Tato kombinace vytváří zvláštní napětí, které dělá ze vztahů něco ožehavého, ale zároveň silného a plodného. Manažerům se radí, aby se soustředili na vytváření lepší komunikace, zajímali se osobně o každého zaměstnance a dávali mu najevo, že je důležitý, i když na jiné pozici. Se skórem 64 patří Polsko k maskulinním národům, konflikty se neřeší tolik dohodou, jako je spíše potřeba je vybojovat. Poláci mají velmi vysokou tendenci vyhýbat se nejistotě, skór 92. Mají

---

⁹ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999

také pevná pravidla chování a nejsou tolerantní k těm, kteří tato pravidla porušují, čas jsou peníze a tvrdá práce, důkladnost a přesnost jsou pro ně normou. Jako krátkodobě orientovaná společnost, skóre 32, vykazují velký respekt tradicím a malou tendenci šetřit. Je zde také zřetelná tendence udržet krok s ostatními.¹⁰

1.4.3 Vietnam

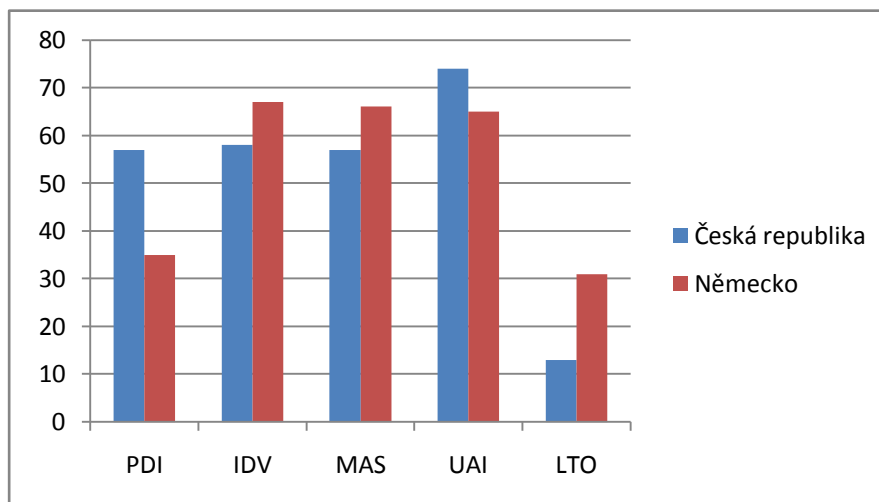

Obr. 3 Dimenze národní kultury – srovnání ČR a Vietnam

Vietnam dosahuje v dimenzi mocenský odstup skóru 70, což znamená, že lidé akceptují hierarchické uspořádání, ve kterém má každý své místo. Podřízení očekávají, že jim bude řečeno, co mají dělat, a ideální šéf je benevolentní autokrat. Patří se skórem 20 mezi kolektivistické společnosti. V takové společnosti je velmi důležitá loajalita, jsou tam silné vztahy, ve kterých má každý zodpovědnost za ostatní členy skupiny. Bojí se ztráty tváře, raději pracují ve skupinách. Vietnam patří mezi „feminní“ společnosti, skóre maskulinity je 40. Lidem jde o rovnost, konflikty se řeší kompromisem. Se skórem 30 má Vietnam malou tendenci vyhýbat se nejistotě, což znamená, že snadněji tolerují odchýlení se od normy. Lidé věří, že by nemělo být více pravidel, než je nezbytně nutné. Vietnam patří se skórem 80 k dlouhodobě orientovaným společnostem. Mají silný smysl pro investování a šetření, což je typické pro země jihovýchodní Asie.

¹⁰ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999

1.4.4 Německo

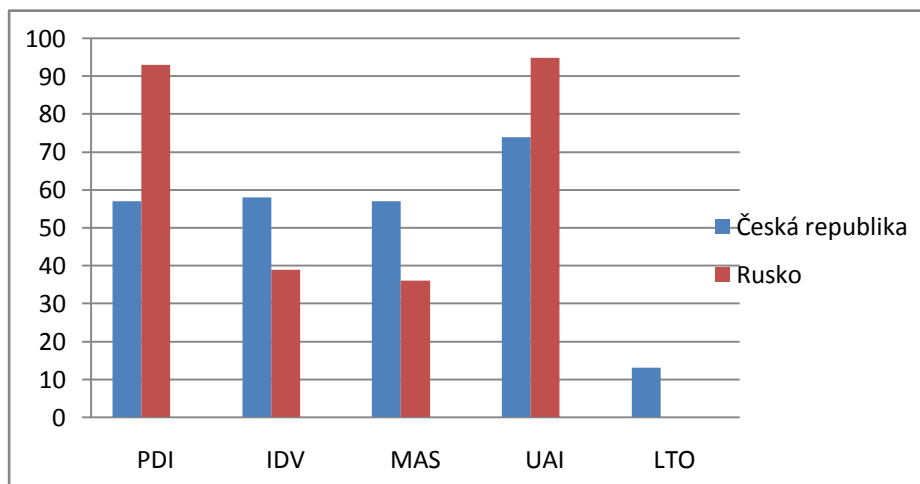
Obr. 4 Dimenze národní kultury – srovnání ČR a Německo

Německo má skór mocenského odstupu poměrně nízký, 35. S tím souvisí vysoká decentralizace a silná střední třída, kontrola je vnímána negativně. Německá společnost patří k těm individualistickým, má skór 67. Obvyklé jsou malé rodiny, které se soustředí nejvíce na vztahy děti – rodiče. Mezi oblíbené pojmy patří seberealizace a zodpovědnost. Komunikace patří mezi ty nejvíce přímé na světě. Řídí se myšlenkou být upřímný, i když to bolí. To však zároveň dává šanci poučit se z chyb. Patří s hodnotou 66 k maskulinním společnostem, děti jsou již brzo ve školním systému děleny podle výkonu. Postavení ve společnosti se často prezentuje auty, hodinkami a technickými zařízeními. Německo má vysokou tendenci vyhýbat se nejistotě, skór 65. Je zde, jako ve filosofickém dědictví Kanta, Hegela a Fichta, silně upřednostňováno deduktivní myšlení na úkor induktivního, což je zřejmé i v právním systému. Soustředí se na detaily. Se skórem 31 patří k zemím s krátkodobou orientací, respektují tradice, relativně málo šetří, jde jim o dosahování rychlých výsledků.¹¹

---

¹¹ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999

1.4.5 Rusko

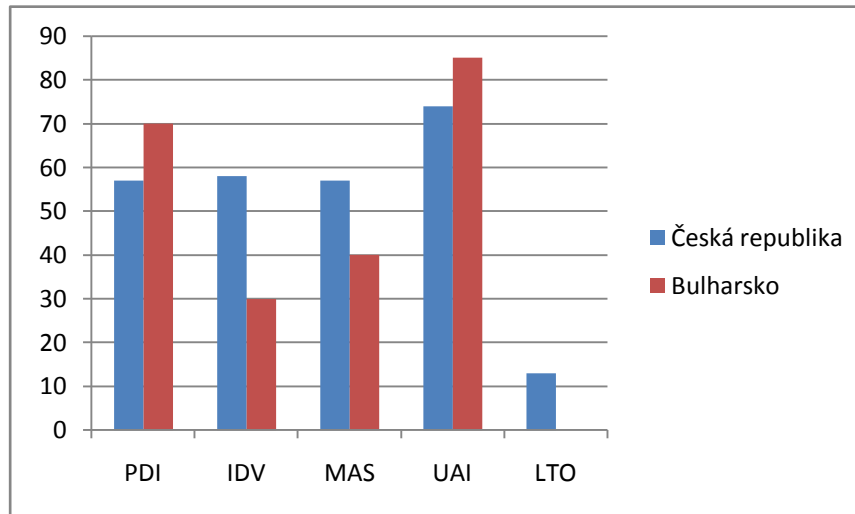

Obr. 5 Dimenze národní kultury – srovnání ČR a Rusko

Rusko patří k deseti státům s největším mocenským odstupem na světě, což dokazuje i skór 93. Souvisí to s tím, že země je tak centralizovaná. Dvě třetiny zahraničních investicí jdou do Moskvy, kde se také soustředí 80 procent finančního potenciálu. Je zde obrovský rozdíl mezi mocnými a méně mocnými lidmi, to vede k velkému vymezení rolí nejen v obchodě, ale i v jiných oblastech. Když Rusové mluví o bratrech a sestřích, mohou to klidně být bratřenci nebo sestřenice. Skór dimenze individualismus je jen 39. Vztahy jsou pro ně velmi důležité, při obchodování chtějí být nejdřív osobní, než je možné přejít rovnou k věci. Hodnoty dimenze maskulinita nejsou příliš vysoké, dominantní chování se očekává spíše od šéfa než od zaměstnanců, o sobě mluví skromně. Zároveň patří k národům, které se ve zvýšené míře vyhýbají nejistotě, jak ukazuje hodnota 95. Důkazem toho je, že v Rusku vládne jedna z nejpropracovanějších byrokracií na světě. Rusové komunikují s cizími lidmi velmi formálně a s odstupem. Chovat se formálně je také znamením respektu. Výzkum dlouhodobé a krátkodobé orientace nebyl v Rusku proveden.¹²

¹² HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999

1.4.6 Bulharsko

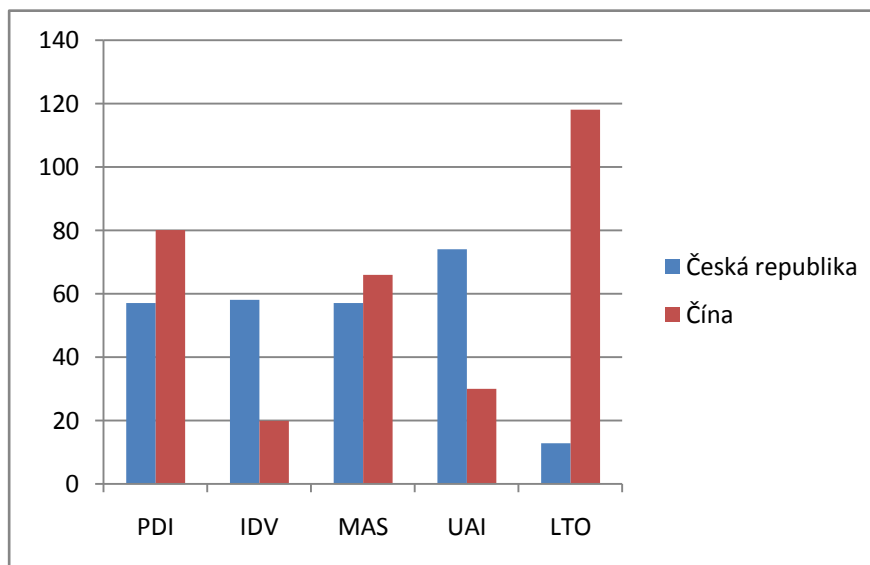
Obr. 6 Dimenze národní kultury – srovnání ČR a Bulharsko

Bulharsko patří s hodnotou 70 k zemím s velkým mocenským odstupem, podřízení čekají, že jim šéf řekne, co se od nich čeká. Patří ke kolektivistickým společnostem, skóre 30. Každý ze skupiny má zodpovědnost za ostatní, provinění vede k hanbě a ztrátě tváře. Bulharsko je s hodnotou 40 poměrně „feminní“ společnost, konflikty se řeší dohodou. Mají poměrně vysokou tendenci vyhýbat se riziku, skóre 85.¹³

---

¹³ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999

1.4.7 Čína

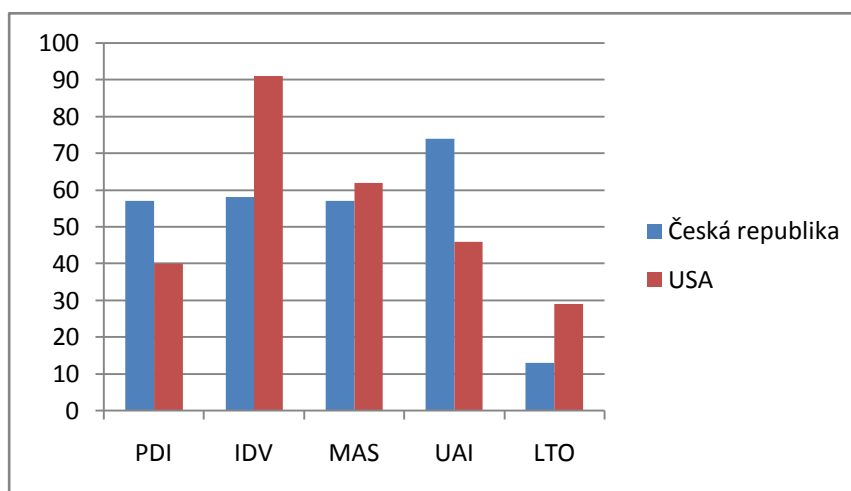

Obr. 7 Dimenze národní kultury – srovnání ČR a Čína

V Číně je index mocenského odstupů 80. Jedná se o společnost, která věří, že nerovnost mezi lidmi je přijatelná. Jednotlivci jsou ovlivňováni formálními autoritami. Lidé by neměli mít potřebu mířit výš, než je jim určeno. S hodnotou 20 je Čína velmi kolektivistickou zemí, kde činy jednotlivce jsou vždy spojeny s jednáním skupiny. V práci jsou Číňané často členy menší skupiny, která si pomáhá a spolupracuje, ale navenek k jiným skupinám může být lhostejná až nepřátelská. Osobní vztahy jsou důležitější než příslušnost k třídě nebo ke společnosti. Se skórem 66 se Čína řadí k maskulinním společnostem orientovaným na úspěch. Tato potřeba úspěchu se zřetelně ukazuje na faktu, že mnoho Číňanů je ochotno obětovat práci i rodinu a volný čas. Služby, jako např. kadeřnictví, se provádějí i dlouho do noci, volný čas není důležitý. Dělníci, kteří pracují v zemědělství, často kvůli lepší práci opouštějí své rodiny a stěhují se do měst. Čínským studentům velmi záleží na prospěchu, jako by to byl hlavní způsob, jak dosáhnout úspěchu. Se skórem 30 má Čína nízkou tendenci vyhýbat se nejistotě. Nevadí jim mnohoznačnost, čínština je plná víceznačných názvů a pro lidi ze západu může být velmi těžké jí porozumět. Číňané jsou přizpůsobiví a podnikaví. Většinu čínského obchodu tvoří menší firmy, které mají rodinnou tradici. Čína je

dlouhodobě orientovanou zemí, což dokazuje skór 118. Je zde normální vytrvalost a houževnatost. Vztahy mají pevný řád. Lidé jsou spořiví, šetří se zdroji a dlouhodobě investují.¹⁴

1.4.8 Spojené státy americké

Obr. 8 Dimenze národní kultury – srovnání ČR a USA

Spojené státy mají nízký mocenský odstup, hodnota 40. Tento výsledek koresponduje s americkým heslem „svoboda a spravedlnost pro každého“. Projevuje se to také důrazem na rovná práva všech. Organizace jsou vedeny neformálně, pro řešení různých problémů se používají k tomu určené týmy lidí. Komunikace je přímá s důrazem na spolupráci. S výsledkem 91 patří USA k vysoce individualistickým společnostem. Je zde také vysoký stupeň mobility obyvatelstva a Američané jsou zvyklí spolupracovat s neznámými lidmi. Očekává se, že zaměstnanci sami projeví iniciativu. Lidé se posuzují podle toho, co kdo udělal nebo co je schopen udělat. Spojené státy patří s hodnotou 62 k maskulinním společnostem. Chování ve škole, v práci se řídí hesly „snaž se být nejlepší, jak to jen jde“ a „vítěz bere všechno“. Konflikty se řeší individuálně a cílem je vyhrát. Se skórem 46 patří ke společnostem s malou tendencí vyhýbat se nejistotě. Je zde

¹⁴ HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999

příznivé prostředí pro nové myšlenky, inovativní projekty a pro to zkusit něco nového a odlišného. Na druhou stranu jsou méně emocionální než společnosti s větším vyhýbáním se nejistotě. S hodnotou 29 patří ke krátkodobě orientovaným společnostem, lidé se snaží dosahovat rychlých výsledků, je tu zřetelná potřeba mít absolutní pravdu ve všech ohledech.¹⁵

1.5 Fons Trompenaars

Vedle Geerta Hofstedeho patří mezi vlivné osobnosti na poli studia kultur Holanďan Fons Trompenaars. Studoval ekonomii na Free University of Amsterdam a dosáhl titulu na Wharton School, University of Pennsylvania. Zabýval se rozdíly v koncepcích organizační struktury v odlišných kulturách. V roce 1981 začal pracovat v nadnárodní společnosti Shell, kde také našel materiál pro svůj pozdější výzkum. V roce 1989 založil Centrum studií mezinárodního obchodu (Centre for International Business Studies). Tato společnost v roce 1998 změnila jméno na TrompenaarsHampden-Turner. Při svých výzkumech pracoval se společnostmi Shell, Philips, Motorola, Mars, Heineken, General Motors a Nike. Byl zařazen mezi Thinkers 50, což znamená mezi padesát nejvýznamnějších postav managementu.

Podle Trompenarse je kultura „způsob, kterým skupina lidí řeší problémy a urovnává neshody.“ Každá kultura ukazuje své zvláštní způsoby, jak se lze s těmito problémy vypořádat, a tím se také liší od ostatních kultur. Při práci poradce v oblasti interkulturního managementu se setkal s britským filosofem Charlesem Hampden-Turnerem. Společně vytvořili koncept sedmi kulturních dimenzí, které se navíc dají rozdělit do tří větších celků: podle způsobu, jakým spolu jednájí lidé navzájem, podle způsobu, jak společnost nahlíží na čas a podle postoje kultury k životnímu prostředí. Jako nejdůležitější vidí dimenzi chápání individualismu a

---

¹⁵ HOFSTEDE, G. *Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití.* Praha: UK FF, 1999

kolektivismu a to, jakým způsobem chápe společnost čas. Pro zjištění kulturních charakteristik jednotlivých zemí z hlediska těchto dimenzí předkládal Trompenaars respondentům tvrzení a zjišťoval míru jejich souhlasu nebo nesouhlasu. Výzkumy byly prováděny počátkem 90. let 20. století a do výzkumu se zapojilo i tehdejší Československo. Zde jsou uvedeny dimenze, které formuloval Trompenaars.

1.5.1 Individualismus versus kolektivismus

Tato dimenze navazuje na názory Geerta Hofstedeho. V silně individualistických zemích se lidé rozhodují sami za sebe a úspěch je považován za výsledek osobní péle, odvahy a talentu. Mezi takové země patří takzvané moderní společnosti, jako například Kanada, USA, Francie nebo Velká Británie. Kolektivistické kultury staví skupinu nad jedince. Úspěch není nikdy zásluhou jen jedné osoby, vždy se na něm podílí celá skupina, rozhodnutí se dělají také ve skupinách. Nejznámějším případem takové země je Japonsko.¹⁶

1.5.2 Univerzalismus versus partikularismus

Univerzalistické národy se soustředí více na formální předpisy než na vztahy. Myslí si, že jejich hodnoty a způsob chování může být použitelný kdekoli na světě. Vyznačují se silným egocentriem, neberou v úvahu, že jejich hodnoty se nedají přenést do zemí s úplně odlišnou kulturou. Tento názor bývá často problémem v obchodních vztazích. Ale mají silné cítění vlastních hodnot, které se dodržují. Mezi takové státy patří USA, Německo, Švédsko nebo Velká Británie. Země jako Čína, Venezuela nebo Indonésie jsou označovány jako partikulární země a kladou větší důraz na vztahy. Lidé věří, že hodnoty jsou dány vývojem okolností a není možné aplikovat je v jakékoli kultuře.¹⁷

---

¹⁶ MORGENSTERNOVÁ, M. ŠULOVÁ, L. a kol. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007

¹⁷ MORGENSTERNOVÁ, M. ŠULOVÁ, L. a kol. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007

1.5.3 Neutralita versus emocionalita

Pod pojmem neutralita je myšleno takové chování lidí, při kterém jsou emoce kontrolovány a nedávají se najevo. Mezi neutrální kultury patří Japonsko, kde je velmi důležité „zachovat tvář“, není tak podstatné projevit své pocity. Jejich projevy bývají monotónní, obdivují toho, kdo dovede zachovat chladnou hlavu. Velká Británie patří také mezi neutrální země. Mexiko a Nizozemí patří mezi velmi emocionální země, kde se pocity vyjadřují, lidé se často smějí a mluví nahlas, vyjadřují se dramaticky.¹⁸

1.5.4 Specifičnost versus difuznost

Ve specifických kulturách je zřetelná velmi striktní hranice, která odděluje osobní život od profesního a veřejného. Do veřejného života jednotlivce má přístup velké množství osob, osobní život sdílí jen s několika málo lidmi. Mezi tyto kultury lze zahrnout německy mluvící země jako Německo, Rakousko, Švýcarsko nebo Velkou Británii a Spojené státy americké. Příslušníci specifických kultur bývají přímí, věcní a účeloví. V difuzních kulturách není tento rozdíl tak patrný. Je běžné poznávat své blízké přátele v práci, trávit po pracovní době volný čas se spolupracovníky pro zlepšení vzájemných vztahů. Ale do veřejného života nemá přístup každý. Důvodem k tomu může být prolínání světa pracovního a osobního. Příslušníci těchto kultur mohou působit jako zdánlivě „bezcílní“, působí dojmem víceznačnosti a vyhýbavosti. Mezi takové země patří Španělsko, Japonsko a Čína.¹⁹

---

¹⁸ MORGENSTERNOVÁ, M. ŠULOVÁ, L. a kol. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007

¹⁹ MORGENSTERNOVÁ, M. ŠULOVÁ, L. a kol. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007

1.5.5 Orientace na přisuzování versus orientace na dosahování

Tato dimenze ukazuje způsoby, jakým lidé získávají určité společenské postavení. Společnosti, kde je úspěch důležitý, posuzují jednotlivce podle toho, čeho dosáhli. Lidé neustále prokazují své schopnosti, protože na tom závisí jejich společenský statut. Úspěch oceňují země jako Rakousko, Švýcarsko, Velká Británie, USA. V zemích, kde je společenský statut připisován, záleží spíše na tom, odkud člověk pochází, kým je. Přisuzovaný status je určen věkem, pohlavím, původem nebo bohatstvím. Dosažený status je vyjádřen tím, co jednotlivec dělá, jeho vlastní činností a úspěchem. V kulturách orientovaných na dosahování mají lidé potřebu svůj status stále obhajovat, lidé v kulturách orientovaných na přisuzování své postavení neobhajují, je jim jednoduše dáno.²⁰

1.5.6 Následný čas versus synchronní čas

V následných neboli sekvenčních kulturách mají lidé tendenci zabývat se jednou aktivitou v daný čas. Schůzky mají naplánované a většina aktivit má pevný plán, který se obtížně mění. K takovým kulturám patří Německo nebo USA. V jižních zemích je mnohem častější, že se lidé zabývají více věcmi najednou. Čas je chápán relativně, čas schůzek je orientační. Plány slouží jen jako výchozí návrh, který není problém změnit. Tento přístup je typický pro země jako Mexiko, Itálie nebo Španělsko.²¹

---

²⁰ MORGENSTERNOVÁ, M. ŠULOVÁ, L. a kol. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007

²¹ MORGENSTERNOVÁ, M. ŠULOVÁ, L. a kol. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007

1.5.7 Vnitřní versus vnější kontrola

V zemích s vnitřní kontrolou lidé věří, že vše, co se jim a kolem nich děje, se děje vlivem jejich rozhodnutí a činů. Tímto způsobem chápou svět často anglicky mluvící země. V asijských zemích převažuje vnější kontrola, názor, že náš život a okolnosti v něm jsou ovlivňovány především zvenčí, osudem.²²

1.6 Další názory na kulturní rozdíly

S poměrně odlišným přístupem ke zjišťování kulturních rozdílů přišel Alexander Thomas. Snaží se tyto rozdíly popsat pomocí kulturních standard. Nelze jimi určit konkrétní hodnotu, slouží k porovnání interakce dvou kultur. Standardy jsou sociální normy, které kultury sdílejí. Jsou měřítkem toho, co je považováno za normální, obvyklé, typické. Určují, co je ještě přípustné a co nikoli nejen u příslušníků vlastní kultury, ale i u cizinců. Vždy jde o porovnání dvou kultur, ne o absolutní hodnoty. Tato metoda může vést k stereotypnímu posuzování chování. První, kdo se zabýval kulturními rozdíly, byl v 10. Století Peršan Abū Rayḥ ān Muḥ ammad ibn Aḥ mad Bīrūnī. Zkoumal rozdíly kultur na indickém poloostrově. K dalším vědcům v této oblasti patří antropologové Morgan a Tylor, kteří působili v 19. Století. Modernější přístupy k této problematice přinesli ve 40. letech 20. Století George Murdoch a Douglas R. White. Ti vytvořili tzv. Standardizovaný mezikulturní vzorek, který se skládal ze 186 zemí. Další autoři vycházejí z výzkumů Geerta Hofstedeho a Fonsa Trompenaarse. Rozvíjejí nebo ověřují jejich teorie.

---

²² MORGENSTERNOVÁ, M. ŠULOVÁ, L. a kol. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007.

NOVÝ, I. SCHROLL-MACHL, S. a kol. Interkulturní komunikace v řízení a podnikání. Praha. Management Press. 2003.

2 Interkulturní komunikace

Dnes je na světě více než 200 národů. Objev národů, tak jak jsou chápány dnes, jako politické útvary, do nichž je rozdělen celý svět, se udál teprve nedávno. Dříve existovaly státy, ale ne každý musel do nějakého patřit. Tento systém se objevuje až v polovině dvacátého století. Později následoval systém koloniální, kdy si vyspělé evropské státy v podstatě rozdělily zbytek světa. Ještě dnes hlavně v Africe odpovídají hranice států spíše dřívějšímu koloniálnímu uspořádání, než hranicím kultur. V národech, které existují delší dobu, je zřetelná velká integrace, patří sem společný jazyk, sdělovací prostředky, systém vzdělávání, armáda, národní sportovní reprezentace. Tyto národy jsou zdrojem mentálního programování svých členů. Členům určitých národních společenství jsou přisuzovány určité společné vlastnosti, typicky „španělské“ chování atd. Různé země mají různé instituce, v těchto rozdílech však nepramení odlišnosti v myšlení, cítění a jednání. O těchto odlišnostech se zmiňuje i francouzský filozof Charles-Louis Montesquieu ve své knize Duch zákona, kde tvrdí, že každý národ má svého ducha a zákonodárce se jím musí řídit, musí se přizpůsobit místní kultuře. Každá země se musí sama dopracovat k vlastnímu pojetí reforem, nepomůže jen je přejímat od někoho jiného. Kulturní identita je pocit prožívání příslušnosti jednotlivce k určitému společenství, s jehož hodnotami, normami či jinými rysy se ztotožňuje.²³

Identita má dvě složky. Primordiální základ identity jsou příbuzenské vztahy, mateřský jazyk, sousedé, lidé stejného národa a rasy a zvyky. Instrumentální základ identity znamená to, že člověk patří k těm společenstvím, která mu přinášejí užitek a praktické výhody. Národnostní příslušnost je považována za věc výběru. Lidé s primordiální identitou prožívají svoji etnickou příslušnost intenzivněji. V současné době situace v Evropě vypadá tak, že se asi málokterý stát nemusí vyrovnávat se

---

²³ V. BAČOVÁ, in: PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 121

soužitím několika etnických nebo rasových skupin. Důvod pro tento jev lze najít ve stále stoupající migraci obyvatel Evropy a v přílivu uprchlíků a imigrantů.²⁴

2.1 Situace imigrantů

V procesu, kdy se menšinová skupina přizpůsobuje soužití s většinovou skupinou, dochází k různým strategiím adaptace. Podle schématu J. W. Berryho adaptace zahrnuje čtyři strategie: integraci, asimilaci, separaci a marginalizaci. Integrace je takový způsob asimilace, kdy imigranti přiznávají, že přijetí kultury hostitelské země je důležité, ale chtějí si také zachovat svou vlastní kulturu. Imigranti pak mají dvojí kulturní identitu. Asimilace je takový způsob adaptace, při kterém imigranti usilují o splynutí s majoritní společností, vzdávají se tím své původní kultury, protože ji nepovažují v novém prostředí za potřebnou. Separace se nedá zařadit do způsobů adaptace. Lidé, kteří separaci zvolí, se chtějí od majoritní společnosti úplně oddělit. Chtějí žít pouze se svou původní kulturou. Marginalizace je takový způsob adaptace, kdy lidé necítí potřebu kontaktu s dominantní kulturou, ale neuchovávají si ani svou původní kulturu. Identifikují se jen se subkulturou své vlastní skupiny. Příkladem marginalizace je situace mladých Maročanů v Holandsku.²⁵

2.2 Problém akulturace

Začlenění imigrantů do společnosti, tzv. akulturaci, ovlivňuje řada faktorů. Především úroveň vzdělání, věk a pohlaví. Velký vliv na přizpůsobení se nové kultuře má kulturní distance, míra vzdálenosti mezi hostitelskou kulturou a původní kulturou imigrantů. Lépe si na novou kulturu zvykají ti, jejichž kultura je blízká

---

²⁴PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 121-123

²⁵ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 98

hostitelské. Uprchlíci a přistěhovalci často přicházejí s tím, že se zdrží jen dočasně, ale většinou zůstávají. Často přicházejí z více kolektivistických kultur a pro jejich adaptaci je potřebné, aby se zapojili do komunity krajanů. Mívají také problém se vztahem k autoritám. Hostitelské společnosti bývají více rovnostářské než společnosti, ze kterých vyšli. Dostávají se do různých problémových situací, v práci, ve škole, na úřadě.

Jedním z dalších faktorů ovlivňujících akulturaci je mezigenerační transmise hodnot, předávání hodnot původní kultury z rodičů na děti. Dospělí své hodnoty většinou nejsou schopni změnit, maximálně udělají nějaké ústupky. Pozice jednotlivých členů rodiny se na rozdíl od situace v původní zemi musí jinak definovat. Tradiční role a autorita rodičů se mění. Otec většinou dělá práci, která není prestižní, nerozumí jazyku, na úřady s ním chodí děti. Matka je často jen v domácnosti, proto nemá kontakt s příslušníky hostitelské země, a tak se jazyk také nenaučí. Druhá generace se musí vypořádat s hodnotami obou světů, třetí generace je už zpravidla k nerozeznání od místních, jejich cizí původ už prozrazuje jen příjmení. Základní podmínkou pro přežití v interkulturním světě je porozumění hodnotám vlastní kultury a pak také porozumění hodnotám těch druhých, se kterými přijde do styku.

„Některé výzkumy prokazují, že čím více se imigranti identifikují se svou etnickou skupinou, tím více jsou přesvědčení, že mají „externí oporu“ při své adaptaci na nové prostředí. Touto externí oporou může být pro emigranta především pocit, že jsou mu k dispozici lidé, na které se může spoléhat s žádostí o radu nebo pomoc, kterým může věřit apod.“²⁶

Sebehodnocení imigrantů je vyšší, ale zároveň tato skutečnost způsobuje, že pociťují větší psychologickou tíseň.

Postoje příslušníků hostitelské země k imigrantům jsou závislé na tom, jak velký je mezi jejich kulturou a kulturou imigrantů rozdíl. Čím je tento rozdíl vyšší, tím je pravděpodobnější, že hostitelé budou mít s přijímáním imigrantů větší problémy.

---

²⁶ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 105

Členové majoritní společnosti převážně preferují u imigrantů strategii asimilace, ale imigranti dávají přednost strategii integrace. Negativní roli zde sehrává i akulturační stres, kterému se někdy říká kulturní šok. Imigranti odešli do nové země, jiné kultury a musí se každodenně vyrovnávat s množstvím malých změn týkajících se oblékání, jídla, jiného přístupu ke vzdělání, odlišně nastavených mezilidských vztahů, rozdílných rolí mužů a žen ve společnosti.²⁷

2.3 Předsudky a stereotypy

Předsudky a stereotypy vždy existovaly tam, kde se dalo hovořit o soužití lidí. Objevují se ve všech lidských vztazích na celém světě, jsou univerzální. Jsou přirozenou součástí psychiky lidí. Mohou to být předsudky o jiných národech, rasách, náboženských skupinách i o sobě samých. Tyto předsudky nemají racionální podstatu, přesto ovlivňují to, jak se lidé chovají. Předsudky jsou historické a mají dlouhou setrvačnost. Špatný postoj příslušníků určitého národa vůči jinému národu se může projevat i zápornými postoji k jazyku daného národa. Například po druhé světové válce mnoho Čechů odmítlo mluvit německy, i když tento jazyk ovládali. Děti si osvojují etnické předsudky svých rodičů a jsou schopny rozlišovat mezi etnickými a rasovými skupinami, už když jsou velmi malé. Jednou z teorií, jak by bylo možné předsudky eliminovat, je hypotéza kontaktu.

„Tato teorie tvrdí, že za určitých podmínek může kontakt mezi skupinami odlišnými rasově či etnicky snižovat předsudky působící v těchto skupinách. Čím více příslušníků má určitá národnostní skupina, tím více předsudků, napětí a obav vyvolává u hostitelské společnosti.“²⁸

Stereotypy se dají rozdělit do dvou oblastí. Autostereotypy jsou takové ustálené představy, které má člověk vůči své vlastní skupině. Heterostereotypy jsou představy o odlišné skupině.

---

²⁷ MORGENSTERNOVÁ, M. ŠULOVÁ, L. a kol. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007

²⁸ ALLPORT in: PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 112-113

2.3.1 Autostereotypy Čechů

V České republice neexistuje ucelený výzkum, který by tyto předsudky mapoval. Š. Tolková z Ostravské univerzity se zabývala tímto tématem. Provedla výzkum ve třech skupinách mladých lidí, mezi žáky základních škol, gymnázií a studenty univerzit. Celkem měla 787 respondentů. Respondenti hodnotili vlastnosti podle toho, zda je považují typické pro Čechy. Šlo o soubor třiceti vlastností, které byly respondentům předkládány, neměli možnost vymýšlet je sami. Mezi nejčastěji zmiňované vlastnosti patřil smysl pro humor, závistivost, chytráctví, podezřívavost, podnikavost, kulturnost, schopnost improvizace a alkoholismus. Nejméně typické vlastnosti byly vznešenost, výbojnost, sebekritika, izolacionismus, kult mučednictví, skromnost, aktivita a tolerance. Tento výzkum byl ale proveden jen u mládeže, neodráží tedy názory dospělých. Objevovaly rozdíly způsobené věkem respondentů, starší studenti byli výrazně kritičtější.²⁹

2.3.2 Stereotypy Čechů o jiných národech

Tak jako mají Češi vžité představy o tom, jací jsou, mají také ustálené představy o ostatních národech, etnických a rasových skupinách. Stopy takových ustálených představ je možné hledat v literatuře, médiích, hospodářských debatách atd. Ucelený výzkum na toto téma neexistuje. Jeden z mála výzkumů etnických stereotypů Čechů provedla v roce 1999 D. Drabinová a zaměřila se při tom na vztah Čechů k okolním národům, ke Slovákům, Rakušanům, Polákům, Němcům a Maďarům. Výzkum probíhal u 794 studentů gymnázií a žáků posledního ročníku základní školy z různých regionů ČR. Studenti měli seřadit národnosti podle toho,

---

²⁹ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004.

kdo je jim nejvíce sympatický. Na prvním místě byli Slováci, pak Rakušané, Poláci, Němci a Maďaři. Slováci mají podle respondentů smysl pro humor, jsou veselí, pohostinní, přátelští, mají problémy s alkoholismem a závistí. Poláci jsou prý pohostinní, přátelští, veselí, mají smysl pro humor a jsou podnikaví. Němci jsou prý podnikaví, vzdělaní, pracovití, nacionalističtí, výbojní, rasističtí, chytří, zruční, rozvážní, chladní a samolibí. Rakušané jsou prý vzdělaní, pracovití, podnikaví, pohostinní, přátelští, slušní, chytří, zruční, spolehliví a rozvážní. Maďaři jsou veselí, horkokrevní a pohostinní. Nejvíce českých národních vlastností je přisuzován Němcům a Rakušanům. Nejméně podobných vlastností prý mají Češi s Maďary.

„Nejvýraznějších kontur nabývá v očích mládeže obraz Němce, jde však o obraz plný kontrastů. Intenzivně jsou vnímány kladné vlastnosti týkající se německého intelektu, vzdělanosti a pracovitosti, negativně je hodnocena dimenze sociální a ideologicky-politická.“³⁰

Negativní vlastnosti Němců jsou podle výzkumu výbojnost, chladnost, samolibost, nacionalismus a rasismus. Důvod takového postoje vidí autorka v tom, že prý Němci stále představují „dědičného nepřítele“, který svou výbojností potenciálně ohrožuje slabšího souseda. Podle výzkumu česká mládež nemá převážně negativní stereotypy o sousedních národech. Podle výzkumu Tlopkové se ukazuje, že více negativních a sebekritických rysů je v pohledů samotných Čechů na sebe sama než v předsudcích vůči jiným národům. Češi zřejmě vidí sami sebe v horším světle, než jací ve skutečnosti jsou, jak je vidí ostatní národy. Tato tendence se objevuje i u jiných menších národů, jako například u Finů. Postoje Čechů k imigrantům jsou spíše odmítavé. 25 % Čechů nejvíce vadí příslušníci jiné rasy, 19 % Čechů vadí příslušníci jiných národností a 10 % Čechů příslušníci jiných náboženství.³¹

---

³⁰DRABINOVÁ In: PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 143

³¹dle šetření Eurobarometr 2002.2. In: PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 144

2.3.3 Český charakter z pohledu cizinců

O pohledu cizinců na Čechy také neexistuje žádný systematický výzkum. Jediné, co lze použít, jsou pohledy jednotlivých cizinců. Čínská studentka hodnotí české ženy tak, že se prý málo starají o zdraví a jsou velmi hodné. Typická česká žena se stará o domácnost, uklízí a vaří, čínští muži se více podílí na chodu domácnosti. Chorvatskou studentku Češi překvapili pozitivně, jsou podle ní vzdělaní, mírní a mají smysl pro humor. Čeští muži jsou mírní a kultivovaní, většina Chorvatek by asi s českým mužem chodit nechtěla, byl by prý jemnější než ona, Češi nejsou moc průbojní. Německé ženě se zdá, že čeští muži na rozdíl od německých neberou všechno tak vážně.³²

„Češi jsou oceňováni pro svoji přizpůsobivost. Snadno se adaptují na nové prostředí, rychle se učí nové postupy, a často je dokonce o něco obohatí.“

„Češi nejsou ochotni někoho uznávat jen proto, že zastává nějakou funkci.“

„Češi mají dobré nápady, ale obvykle je nedokážou prosadit. Více se soustředí na technickou stránku problému než na přípravu silných argumentů, získání důležitých lidí na svou stranu.“³³

(Leo Dittman, ředitel poradenské společnosti Horton International)

Mladí Poláci ve věku 19-25 let vidí Čechy jako vlastenecké, veselé, společenské, vzdělané, inteligentní, kulturní a otevřené lidi se smyslem pro humor. Čechům prý chybí samostatnost, abstinence, zbožnost, odvaha a neústupnost. Podle mladých Rakušanů jsou Češi pohostinní, přátelští, pracovití, připravení pomoci, veselí, slušní, dovední, podnikaví, chytří, obětaví a jako špatné hodnotí to, že Češi jsou prý nacionalističtí, holdují alkoholu, jsou nepořádní, chladní, závistiví, líní a lakomí.

---

³² PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 138

³³ Žena a život, č. 24, 2002, In: PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004. str. 139

Rakušané vidí Čechy spíše pozitivně a záporné vlastnosti Čechů se v podstatě shodují s pohledem samotných Čechů na sebe.³⁴

2.4 Psychologická charakteristika Čechů

O psychologických charakteristikách současného českého národa neexistuje příliš vědeckých poznatků. Jedním z důvodů může být skutečnost, že etnopsychologie a interkulturní psychologie u nás není rozvinutá. V pokusu o charakteristiku povahy Čechů se opírám o názory Emanuela Chalupného, které publikoval v knize Národní povaha česká, a o jednotlivé reflexe převzaté z publikace Jana Průchy Interkulturní komunikace.

2.4.1 Národní povaha podle Emanuela Chalupného

Národní povaha by se dala charakterizovat podle Emanuela Chalupného jako souhrn vlastností, jimiž se národ liší od národů jiných. Tato povaha dochází výrazu v myšlení, cítění, jednání, tedy ve všem, čím národ žije. Jeho jazyk, zvyky, zaměstnání, kroje, umění, náboženství, mravní zásady, politické a právní řízení nabývají zvláštního rázu a během generací se ustalují a vyhraňují v svérázný charakter. Zájem o českou povahu lze vidět v názorech mnohých vědců, publicistů a spisovatelů už v 19. století. Na přelomu 18. a 19. století se snažili někteří lidé češtinu a český jazyk spíše ospravedlnit. Obhajovali Čechy proti obviněním z toho, že jsou líní, hloupí, zlomyslní. Tvrdili, že vady Čechů jsou způsobeny útiskem. Češi jsou pokládáni za flegmatiky, učí se snadno cizím jazykům, mají talent k rychlému pokroku ve vědách. Jsou pracovití, pověřčiví, stálí, stateční, ale i mírumilovní a vždy veselí. S prvním pokusem o vědeckou analýzu české povahy přišel profesor

---

³⁴ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 140

sociologie na univerzitě v Brně Emanuel Chalupný. V roce 1907 vydal knihu Národní povaha česká. V této publikaci se snaží o vědecký přístup, ale objevují se zde i spekulace, týkající se například vztahu stavby jazyka s národní povahou. Například to, že má čeština přízvuk na první slabice prý svědčí o anticipující, nedočkavé povaze a tím i jisté nestálosti, český vzestup je rychlý a bravurní, brzy však ochabne. Masaryk považuje Germány za kmen povahou nejbližší Čechům. Polemizuje tak s Kollárem a jeho názorem, že Češi mají slovanskou holubičí povahu. Podle Masaryka také Čech jedná nesměle a není tak přímý jako Němec. Podle něj má česká povaha zvláštnost – mysticismus se spojuje s krajním realismem. Tento rys vidí i u Komenského. Češi prorazili cestu německé reformaci, ale sami částečně ochabli a částečně se stáhli. Hus předcházela Luthera, Chelčický Tolstého a Kanta, Komenský Pestalozziho. Čechy láká všechno nové, mají nadšení, rychle se dostanou na vrchol, a když už tam jsou, neví často, proč se tam ocitli. Hodně Čechů vytvořilo v mladém věku díla překvapující svou vyspělostí, ale málo Čechů rostlo až do pokročilých let. Čech je podle něj spíše všestranný než hluboký, spíše rozmanitý než velkolepý. Češi mají vynikající menší díla, na větší díla jim chybí vytrvalost. Máme vynikající lyriku, ale slabší román a drama. Podle Chalupného jsou charakteristickými českými vlastnostmi hlavně iniciativnost a nedůslednost:

„Čech se vymyslí do všeho, ale nevytrvá. Uchvátí mnohdy primát, ale brzy ho pozbude. Učiní skvělý vynález, jako takový Ressel, ale nedovede ho zpeněžit. Český závod Laurin a Klement zvítězí v mezinárodní soutěži – a pak se změní v majetek cizinců. Čech razí cestu, ale ne sobě, nýbrž jiným. Jakýsi bezděčný altruismus.“³⁵

Typickými vlastnostmi jsou tvořivost a sklon k racionalismu, tím se prý Češi odlišují od Slováků. Další českou vlastností je podle Chalupného individualismus.

„Česká kultura je víc individualizována než jinde. Proto v umění a vědě, kde cenu mají hlavně díla jednotlivců, vynikáme více nežli v politice, kde rozhoduje výsledek, a ne úmysl nebo program.“³⁶

---

³⁵ CHALUPNÝ, E. Národní povaha česká. Praha. Edvard Leschinger. 1907. str. 23

³⁶ CHALUPNÝ, E. Národní povaha česká. Praha. Edvard Leschinger. 1907. str. 25

Češi jsou prý mírumilovní, ale stateční. Dovedou bojovat, ale když nemusí, mají raději pokoj. Češi mají tendenci nic nedělat a všechno popírat, je to morálka otroka, který má už několik staletí cizí nohu na zádech. Chalupný Čechům připisuje nestálou povahu, nestálost, jsou schopni se rychle zorientovat, už na počátku postřehnout potíže a rychle se vpravit do situace. Po Chalupném se nenašel psycholog, který by se soustavně vědecky zabýval českou povahou.

2.4.2 Další pohledy na českou povahu

Jiné pohledy na českou národní povahu se dají najít v knize Jiřího Mahena *Knihy o českém charakteru* z roku 1924. Tato publikace nezkoumá vlastnosti Čechů vědecky, ale vyjadřuje pohled, že nejvíce odpovědí na to, jaká je česká povaha, by se dalo najít v hospodách, v úvodnících deníků a v humoristických časopisech. Vyjmenovává některé užitečné a špatné české vlastnosti. Užitečné vlastnosti jsou např. opatrný, zdravý rozum, český člověk je schopný velkých myšlenek a má smysl pro velké věci, je schopen ideálního nadšení a rozhorlení, je čiperný přes svou „rovnováhu“, ačkoli je pomalý, je aktivní, je schopen do určité míry organizace práce. Mezi špatné vlastnosti patří to, že Čech je těkavý, nevytrvá a rád přehání, má v sobě poměrně málo odvahy, je málo revoluční, je spíše Hamletem než Don Quijotem, je nábožensky vlažný a netečný, je spíš chytrákem než člověkem, který se osvobozuje bojem. Tyto rysy se dají přisuzovat i současným Čechům, rysy národního charakteru jsou trvalé v čase.

Další publikace zabývající se českou povahou je kniha F. Peroutky *Jací jsme* z roku 1924. Tady srovnává Čechy s jinými národy. Je toho názoru, že Češi mají mnoho dobrých myšlenek, ale nedokážou je rozvinout. Češi se prý naučili chápat všechno, srovnává českou povahu s francouzskou. Francouzi prý nechápou cizí umění, ale Češi dokážou porozumět cizí literatuře a cizímu umění stejně dobře jako svému. Prý se jako Češi cítíme jako malý a slabý národ. Takový názor se objevuje i dnes u některých spisovatelů a politiků. Příkladem může být pohled spisovatele Jáchyma Topola, který se vyjadřuje velmi skepticky o budoucnosti českého jazyka:

„My jsme okraj, my jsme díra, Čechy jsou díra, provincie, to rozhodně. ... My nemáme jazyk, kterým mluví mnoho lidí, my nemáme žádné bitevní lodě, my nemáme tolik katedrál, jako mají někde jinde. ... Jsme provincie, český jazyk je jazyk provincie. Je to otázka několika desetiletí nebo možná dvou let, kdy čeští spisovatelé začnou psát anglicky. Jeden z důvodů bude, aby své knihy prodali, aby si dobře žili. Druhý, aby nebyli provinční. A třetí, že už je čeština vůbec nebude zajímat.“³⁷

---

³⁷ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 138

3 Mezikulturní komunikace

Při setkání kultur lidé mluví různými jazyky, při obchodních jednáních se používá nějakého společného jazyka, v dnešní době většinou angličtiny. Obchodní jazyky se nazývají též „pidgin“, jsou tvořené smísením původního jazyka a jazyka dominantního národa. Pokud si má člověk s lidmi z jiné kultury opravdu porozumět, musí se naučit jejich jazyk. Nestačí umět obchodní jazyk, protože ten ani nemá výrazy pro některé skutečnosti. Je otázka, jestli někdo může opravdu porozumět určité kultuře, aniž by si osvojil její jazyk. Jazyk je prostředkem přenosu kultury. Znalost alespoň jednoho cizího jazyka významně zlepšuje schopnost naučit se jinému cizímu jazyku. Angličtina je sice obchodním jazykem světa, ale ten, jehož je rodným jazykem, je tím spíše omezen, pokud jde o skutečnou komunikaci s jinými kulturami. Bez znalosti jazyka přichází člověk o další prvky kultury a v určitém smyslu zůstává v pozici outsidera. Nechápe například humor. Co je považováno za směšné, se kulturu od kultury liší. Existují názory, že moderní komunikační prostředky jako televize, email, internet vytvoří z celého světa jednu kulturní oblast. Ale tyto prostředky nemohou měnit hodnoty lidí.

Různé národy, etnika a rasové skupiny se liší ve způsobu komunikace. Verbální a neverbální komunikace probíhá v různých národech podle ustálených pravidel. Tyto odlišnosti přinášejí množství problémů v zahraničním obchodu, diplomacii, při vzdělávání dětí z jiných kultur. Každý uživatel určitého jazyka vidí okolní svět, jiné národy, etnika a jejich kulturu skrze svůj vlastní jazyk. Oprostit se od tohoto předurčení není možné. Lidé mohou zvládnout cizí jazyk, ale přesto nebudou rozumět kultuře a způsobu uvažování toho národa. Takto může dojít ke vzniku interkulturních komunikačních bariér. V českém prostředí se tímto tématem zabývala Z. Lehmanová na Fakultě mezinárodních vztahů VŠE v Praze. Termín „mezikulturní komunikace“ vymezuje takto:

„Stručně lze pojem mezikulturní komunikace vymezit jako reflexi komunikačního procesu mezi individuálními a nadindividuálními subjekty příslušejícími k rozdílným kulturním systémům. O efektivnosti mezikulturní komunikace lze

hovořit, pokud v procesu interakce nedochází ke zkreslení předávaných informací, které by vyplývalo z rozdílností kulturních systémů.“³⁸

Pro pochopení odlišné kultury je potřeba rozumět své vlastní kultuře. V realitě jsou lidé schopni, i když omezeně, pochopit jiný národ, ale je pro ně už mnohem těžší oprostít se od pocitů, které vůči příslušníkům toho národa cítí. Tyto emocionální postoje jsou často zakořeněny mnohem hlouběji a je těžké je změnit. V oblasti mezikulturní komunikace se zkoumají především kulturní odlišnosti ve vyjadřování emocí a ve zdvořilostní komunikaci, maskulinita a feminita v jazycích, etnofaulismy, tj. pejorativní označování jiných etnik, kulturní specifčnosti ve stylech komunikace a vyjednávání a neverbální komunikace.

3.1 Neverbální komunikace

Různé národy mají odlišná pravidla neverbální komunikace. Jedním z odlišných prvků je pozdrav. Evropané si při představování podávají ruku, v kultuře asijských národů je tělesný kontakt při pozdravení absolutně nepřípustný. Obyvatelé Středomoří se při setkání líbají na obě tváře. Tento zvyk se týká jak mužů, tak žen. Podobné rozdíly jsou při usmívání. Evropané a Američané vyjadřují úsměvem sympatie, přátelský vztah, dobrou náladu. V kultuře Japonců je úsměv znamením nejistoty, omluvy, rozpaků a zmatku.³⁹

---

³⁸ LEHMANOVÁ In: PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004, str. 149

³⁹ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004.

3.2 Vyjadřování emocí

Také ve vyjadřování emocí jsou prokázány interkulturní rozdíly. V různých jazycích jsou odlišné možnosti, jak sdělit své pocity. Například v ruštině a polštině existují slova a fráze s vysoce emocionálním nábojem, které nemají ekvivalenty v angličtině. Tak se ruská slova „*nadryv*“ (duševní rozpolcenost) a „*toska*“ (tesklivost) nedají přeložit do angličtiny, protože rodilí mluvčí anglického jazyka neznají tyto pocity. Angloamerická kultura nemá pro takové stavy výrazy. Může to také souviset s národním charakterem nebo s přírodními podmínkami.

3.3 Gender

Kulturní společnosti se liší také tím, jak je v jejich jazycích reprezentován rod. Tento aspekt studoval Hofstede. Výsledky jeho výzkumu jsou založeny na tom, jak se respondenti z 53 zemí vyjadřovali k životním cílům v profesní oblasti. Týkalo se to například toho, jaký důraz je přikládán výdělku, profesnímu uznání, postupu, spolupráci a dobrým vztahům na pracovišti. Ukázaly se zřetelné rozdíly mezi tím, jak odpovídaly ženy a jak odpovídali muži. Muži kladli velký důraz na kariérní cíle, ženy více na dobré vztahy. Později byly vypočteny indexy maskulinity pro jednotlivé země. Nejvyšší hodnoty maskulinity byly zjištěny v Japonsku, Rakousku, Venezuele, Singapuru a Itálii. Nejméně maskulinní země jsou Švédsko, Norsko, Nizozemsko a Dánsko. Maskulinita vyjadřuje zaměření společnosti na materiální blahobyt, úspěšnost, kariéru. Feminita vyjadřuje zaměřenost na kvalitu života, na rovnoprávnost žen, na sociální vztahy. Vyjadřování rodu může vést ke zvyšování sociálních rozdílů mezi muži a ženami.

3.4 Etnofaulismy

Jako etnofaulismy bývají označována neoficiální jména používaná příslušníky jednoho národa či etnika pro příslušníky jiného národa či etnika. Tyto výrazy mají různý emocionální náboj, od humorných výrazů až po pejorativní označení. Často se používají pro skupiny imigrantů. Například Řekové označují Číňany „*shiromatides*“, tj. *šikmookáči*, Angličané nazývají Němce „*Kraut*“, tj. zelí. V češtině se užívají výrazy jako „*rákosníci*“, tj. Vietnamci, „*skopčáci*“, tj. Němci, „*černé huby*“, tj. Romové, černoši. Tato označení ukazují předsudky jednoho etnika vůči jinému. Také ukazují, jak je vnímáno cizinectví ve vztahu většinové populace k imigrantským skupinám. Čím je daná kultura odlišnější od kultury domácí populace, tím jsou etnofaulismy častější a pejorativnější.⁴⁰

3.5 Zdvořilost

Zdvořilost patří mezi jevy, které se objevují v každé společnosti. Mezi její funkce patří skutečnost, že je jakousi ochranou proti agresi. Agrese se objevuje v každém lidském společenství. Nemusí se projevit, ale nebezpečí jejího vzniku tady vždycky je. Ve světě zvířat se agrese projevuje při sporu o území, o samičku. Ve společnosti lidí jde především o otázky víry, hodnotové orientace a společenského postavení. Zdvořilost proto slouží společnosti tím, že zmírňuje možné třecí plochy. Zdvořilé chování je jemné, uhlazené, ohleduplné. Původ slova zdvořilost ukazuje na jemné chování dvorské společnosti. V jiných jazycích je tomu podobně, například francouzské slovo *politesse* znamená uhlazenost, jemnost. Zdvořilost je konvenční, je projevem úcty. Zdvořilé chování je takové chování, které je v dané společnosti

---

⁴⁰ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004.

přijatelné a vítané. Zdvořilost se učí děti od rodičů. Posiluje se životem ve společenství, ve škole, v práci. Lidé upřednostňují zdvořilost, aby se vyhnuli konfliktům a udržovali dobré vztahy. Zdvořilost pomáhá dospět k závěru, i když nedojde ke shodě názorů. Účastníci diskuse respektují své osobnosti a názory.⁴¹

3.5.1 Pozitivní a negativní zdvořilost

Zdvořilost lze rozdělit na pozitivní a negativní, podle toho, jaké vztahy mezi účastníky převažují. Každý člověk chce být ve společnosti oblíbený, chce, aby ho ostatní přijímali a hodnotili kladně. Zároveň chce mít ale každý svobodu a potřebuje, aby nebyl k ničemu nucen. Pozitivní zdvořilost vychází z předpokladu, že mezi členy konkrétního společenství jsou vztahy důvěry a přátelství. Hlavní princip pozitivní zdvořilosti je spolupráce. Lidé znají navzájem své potřeby a přání. Je přirozené dávat najevo přízeň, mít zájem o problémy ostatních, lidé si tykají. Patří sem vtipy a narážky. Mluví se o společných zážitcích, hodnotách.

Negativní zdvořilost se projevuje ve styku s cizími lidmi nebo s lidmi, kteří mají vyšší společenský status. To, jaký je na tento typ zdvořilosti kladen důraz, se mezi kulturami liší. V české kultuře je negativní zdvořilost poměrně rozšířená. Důkazem je časté používání titulů a vykání. Mluvčí a posluchač si nejsou blízcí, naznaží se nebo jde o asymetrickou komunikaci, posluchač je staven do vyšší pozice než mluvčí. Hlavním cílem je, aby posluchač byl respektován, aby ho nikdo a nic neobtěžovalo. Jedním z příkladů této zdvořilosti je nepřímé vyjadřování žádostí a rozkazů. Místo přímého *Otevřete okno!* se použije nepřímé *Mohl byste prosím otevřít okno?* Mluvčí se snaží alespoň zdánlivě dát posluchači možnost odmítnout.⁴²

---

⁴¹ CHEJNOVÁ, P. Výuka pragmatických aspektů řečové komunikace ve vyšších třídách gymnázií a na SOŠ. Praha: PedF UK, 2007. str. 20

⁴² BROWNOVÁ, LEVINSON. In: CHEJNOVÁ, P. Výuka pragmatických aspektů řečové komunikace ve vyšších třídách gymnázií a na SOŠ. Praha: PedF UK, 2007. str. 21

3.5.2 Zdvořilost v českém jazyce

Na otázku, co je zdvořilé, by příslušníci různých národů odpověděli odlišně. Velmi důležité je, jestli se v dané kultuře upřednostňuje používání zdvořilostních strategií pozitivních nebo negativních. Podle kategorií Hofstedeho patří česká kultura k těm kulturám, ve kterých je větší odstup od nadřízených, velká úcta k autoritám, kde kultura přechází od kolektivismu k individualismu a je zde tendence vyhýbat se nejistotě. V oslovování se používají akademické tituly. Podřízený nadřízenému vykává, kontakt mezi nimi je omezen na minimum, osobní konverzace neprobíhá příliš často. Pozitivní a přátelská komunikace mezi podřízeným a nadřízeným se objevuje řidčeji, než pozitivní komunikace mezi osobami, které mají stejné sociální postavení. Upřednostňuje se nevybočovat z řady. Někdy se mluvčí snaží získat výhody lichocením nadřízenému. Tendence vyhýbat se riziku lze spatřovat mj. i v tom, že v rozhovoru s nadřízeným se preferuje dodržování pravidel zdvořilosti před upřímností a přímostí.

3.5.3 Zdvořilost v mezinárodní komunikaci

Znalost cizího jazyka není jedinou podmínkou nutnou k porozumění se s lidmi z jiné kultury. Problémem často bývá neznalost komunikační etikety, konvencí a rituálů, které provázejí sociální styk. U některých etnik hraje komunikační etiketa velkou roli. Vyjadřování zdvořilosti se v jednotlivých jazycích a kulturách velmi liší. V současné době je hlavním jednacím jazykem angličtina, ve které se nedá odlišit vykání od tykání. Úcta se tedy musí vyjadřovat jinými způsoby, např. oslovením. Těchto specifik si většinou příslušníci daného národa nejsou vědomi a nedokážou je ani popsat. V jednotlivých kulturách existují odlišné způsoby oslovování partnera, také v závislosti na tom, zda jde o soukromou nebo veřejnou komunikaci. Mnoho cizinců nechápe český způsob formálního oslovování, ve kterém se hojně používají tituly. To je také běžné v Rakousku, Německu, Polsku nebo v Maďarsku. Ve skandinávských zemích se tituly nepoužívají. Rozdíly v komunikaci existují i mezi rasami. Když se děti jedné rasové skupiny vzdělávají ve školách, v nichž se komunikuje jazykem jiné rasové skupiny s použitím jiných

jazykových zvyklostí, mohou nastávat problémy. Podle výzkumů, které proběhly na Novém Zélandu mezi Novozélandčany angloevropského původu a Asiaty z Indonésie, se zjistilo, že v komunikačním chování Novozélandčanů dominuje idiocentrické chování, tj. zaměřené na cíle činnosti. U Asiatů převažuje sociocentrické chování, tj. zaměřené na sociální vztahy. Všechny tyto rozdíly se nějakým způsobem odráží v klasifikaci národů, jak ji zpracoval Hofstede.⁴³

---

⁴³ PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů. Praha: Portál, 2004.

4 Praktická část

4.1 Aspekty sledované v učebních materiálech

Předmětem práce bylo shromáždit informace použité v učebnicích a porovnat je se zjištěními, která učinili autoři knih o kulturních odlišnostech, o kterých je podrobněji psáno v teoretické části práce. Zaměřila jsem se na informace z oblasti vztahu k autoritám, jaké autority jsou představovány a jakým způsobem, jak je k nim přistupováno a také na to, zda se tato distance od autorit projevuje v oblasti zdvořilosti. Další posuzovanou oblastí je zdvořilost, jak se projevuje, do jaké míry jsou některé zvyklosti vysvětlovány studentům explicitně a do jaké míry je možné najít zdvořilostní zvyky implicitně v samotných textech. Dále jsem se zabývala sběrem informací, které se týkají prezentace role mužů a žen, jejich postavení ve společnosti, vzájemným vztahem a profesemi. Čtvrtou oblastí jsou informace týkající se věku prezentovaných osob, v jakých rolích nejčastěji vystupují senioři, děti, mladí lidé a lidé ve středním věku. Dále jsem se snažila pomocí analýzy cvičení a úkolů, které jsou použity v učebnicích, určit, zda tyto materiály podporují spíše kooperaci nebo soutěživost. Šestou oblastí jsou informace o příslušnících cizího etnika, jak je prezentován cizinec, jaké má vlastnosti a v jakých rolích vystupuje. Dále jsem sbírala informace o tom, jak se v učebnicích ukazuje české etnikum, jaký typ člověk je nejčastěji představován, jaký vztah má k cizincům, jaký životní styl vyznává. Jako poslední jsem se zabývala tím, jak je v učebnicích studentům předkládána česká historie, jakých období a historických osobností si všímá, jak je pojímá a jaké historické epochy naopak nechává bez povšimnutí.

Tyto informace bych chtěla v závěru práce shrnout a porovnat s výsledky Hofstedeho výzkumu kulturních dimenzí pro Českou republiku a s výzkumy a názory českých autorů. Cílem je zjistit, zda a jak se tato kulturní specifika projevují v učebnicích pro cizince a jakým způsobem jsou cizím studentům předkládána.

4.2 Charakteristika použitých učebnic

Jako předmět analýzy jsem vybrala učebnice češtiny pro cizince *Schritt für Schritt*, *Česky krok za krokem 2*, *Čeština Expres*, *Basic Czech 1*, *Čeština pro cizince – Ahoj. Jak se máš?*, *Čeština pro malé cizince 1 a 2*, *Čeština pro azylanty A1 a A2*. V České republice existuje množství učebnic češtiny. Rozhodla jsem se podrobit analýze jen některé z nich. Kritériem pro mě byly tři skutečnosti: doba vydání, oblíbenost a míra využívání učebnic učiteli češtiny pro cizince. Soustředila jsem se na učebnice, které byly vydány v nedávné době, a mohou tak ukazovat nejsoučasnější pohledy na českou kulturu. Míru oblíbenosti a to, jestli jsou dané učebnice využívány v praktickém životě při výuce cizinců, jsem zjišťovala rozhovory s několika učiteli češtiny pro cizince a také zkoumáním toho, které učebnice jsou na českém trhu snadno dostupné a které nikoli. Zároveň jsem se soustředila na učebnice, které jsou orientované na obecný jazyk, neberou si tedy za úkol vzdělat studenty v nějakém specializovaném oboru. Stejně tak jsem nebrala v úvahu konverzační příručky, slovníčky a jiné publikace, které pomáhají při studiu českého jazyka, ale neobsahují systematický výklad slovní zásoby spojený s objasňováním zákonitostí české gramatiky. Věnovala jsem se učebnicím, které jsou určeny pro jazykovou úroveň A1, A2, případně B1. Mezi zkoumané materiály patří také učebnice češtiny určené dětem a učebnice pro azylanty. Důvodem k tomuto výběru byl fakt, že se tyto knihy zaměřují také na obecnou češtinu a jejich cílem je vybavit studenty komunikačními dovednostmi na stejné úrovni. K nejpoužívanějším učebnicím patří *Schritt für Schritt*⁴⁴, *Česky krok za krokem 2* a *Čeština Expres*. Mezi učebnice určené dětským studentům patří dva díly učebnice *Čeština pro cizince – Ahoj. Jak se máš?* a učebnice *Čeština pro malé cizince 1* a *Čeština pro malé cizince 2*. Dále jsem analyzovala knihu *Čeština pro azylanty A1* a *Čeština pro azylanty A2* a *Basic Czech 1*.

---

⁴⁴ anglická verze se nazývá *Czech step by step*

4.2.1 Tschechisch Schritt für Schritt

Jednou ze zkoumaných knih byla učebnice *Tschechisch Schritt für Schritt* od autorky Lídy Holé. Tato učebnice byla vydána v roce 2004, přepracované vydání v roce 2006. Má 20 lekcí, z nichž každá se věnuje jednomu tematickému okruhu. Zároveň je zde po částech vysvětlována gramatika. Učebnice je koncipována tak, aby studenti byli co možná nejdříve schopni základní komunikace i bez toho, že by měli zvládnutou gramatickou stránku češtiny. Kniha je černobíle ilustrovaná, fotky používá jen okrajově. K učebnici patří ještě pracovní sešit se cvičeními a poslechovými texty a CD. Jako zprostředkovací jazyk používá němčinu. Stejná učebnice existuje i v anglické verzi *Czech step by step*. Kromě mírně odlišného komentáře u vysvětlení gramatických jevů, který má souvislost s jinou strukturou němčiny a angličtiny, se učebnice ničím neliší od své německé verze. Z tohoto důvodu nebyla anglická verze zahrnuta do analýzy. Učebnice patří mezi nejprodávanější na trhu, je určena dospělým studentům žijícím v České republice.

4.2.2 Česky krok za krokem 2

Další analyzovanou knihou byla učebnice *Česky krok za krokem 2* od autorky Lídy Holé a Pavly Bořilové. Tato učebnice vyšla v roce 2010 a navazuje na *Schritt für Schritt*. Má také 20 lekcí, každá má svůj tematický okruh. Po zvládnutí celé učebnice by student měl být jazykově na úrovni B1. Na rozdíl od předchozího dílu tato učebnice nepoužívá zprostředkovací jazyk. Pokud student chce, může využívat slovníček v němčině, angličtině, francouzštině nebo v ruštině. Kniha je barevně ilustrována a objevuje se v ní velké množství fotografií ze života obyčejných lidí, ale také ze života slavných českých i zahraničních osobností. Je tu také znatelná tendence prezentovat studentům situace z běžného života v Čechách, a to se neobejde bez používání obecné češtiny. Kniha je graficky propracovanější a vizuálně zajímavější než první díl.

4.2.3 Čeština Expres

Učebnice Čeština Expres vyšla v roce 2011. Má dva díly. Autorkami jsou také Lída Holá a Pavla Bořilová. Učebnice má jen sedm lekcí a její součástí je i pracovní sešit. Vyšla ve třech verzích. Student si může vybrat verzi se zprostředkovacím jazykem angličtinou, němčinou nebo ruštinou. Dalo by se říci, že je přepracovanou verzí dřívějších učebnic Czech Express. Má za cíl seznámit studenty s nezákladnějšími českými frázemi a gramatikou. Je bohatě barevně ilustrována a používá množství fotografií. Měla by studenty dovést na jazykovou úroveň A1. Učebnice se soustředí na zvládnutí řečových dovedností, především mluvení a poslechu. Česká gramatika je vysvětlována po malých částech a velmi stručně.

4.2.4 Basic Czech 1

Tato učebnice byla vydána v roce 2006 nakladatelstvím Karolinum Univerzity Karlovy. Autorkami jsou Anna Adamovičová a Darina Ivanovová. Je určena studentům, kteří se chtějí rychle naučit základy českého jazyka. Zahrnuje šest lekcí, každá lekce je určena minimálně pro deset vyučovacích hodin. Hlavní důraz je kladen na komunikativní metodu, podporuje aktivizující metody výuky. Po zvládnutí této knihy by úroveň znalostí studenta měla být A1 podle Evropského referenčního rámce. Učebnice obsahuje okolo 700 základních slov a frází. Za každou lekcí následuje slovníček, kde jsou všechna nová slova, která se objevila v předcházející lekcí, připojen je anglický překlad. Basic Czech I je založena na metodologických principech, které byly vyvinuty pracovníky Ústavu pro jazyk český při Karlově Univerzitě. Byla používána při intenzivních kurzech češtiny pro americké studenty, které vedla Jana Čemusová. Kniha neobsahuje téměř žádný obrazový materiál, pouze texty a tabulky. Vzhledem k chybějícímu obrazovému materiálu se tato učebnice v současné době téměř nepoužívá.

4.2.5 Čeština pro cizince – Ahoj, jak se máš?

Učebnice byla vydána v roce 2010 a autory jsou Josef Hron a Karla Hronová. Učebnice existuje ve dvou verzích. Jedna verze se zprostředkovatelským jazykem

angličtinou a druhá verze s němčinou. Obsahuje pět lekcí. Slovíčka, fráze i vysvětlení jsou překládána do zprostředkovatelského jazyka. Učebnice je ilustrována černobíle a přesto, že je určena dětem, neobsahuje mnoho obrázků. Jednotlivé lekce se věnují tématům rodina, členové rodiny a názvy zvířat. Dále mapují školní prostředí a fráze používané ve škole. Je určena dětem mladšího školního věku. V učebnici nejsou téměř žádné návrhy činností při výuce.

4.2.6 Čeština pro malé cizince 1 a 2

Autorkami této učebnice jsou Světlana Kotyková, Ilona Lejnarová a Jiřina Kinkalová. Vyšla v roce 2004. Tato učebnice má dva díly. Je určena dětem mladšího školního věku. Snaží se postupovat názorně a metodicky promyšleně. Je barevně ilustrovaná. Učebnice je celá psaná česky, jen na obálce jsou informace o knize v německém, anglickém, francouzském a španělském a italském jazyce. Je rozdělena do 12 tematických celků. Věnuje se tématům, která jsou dětem blízká. Objevuje se zde slovní zásoba z okruhů rodiny, školy, kamarádů a volného času. V každé lekci se děti mohou seznámit buď s českou lidovou písní, nebo s říkadly.

4.2.7 Čeština pro azylanty A1 a A2

Autorkou této učebnice je M. Hádková. Každý díl učebnice obsahuje 30 lekcí. Nepoužívá zprostředkovatelský jazyk. Je černobíle ilustrována. Byla vydána Sdružením občanů zabývajících se emigranty. Je primárně určena uprchlíkům, kteří přišli do České republiky žádat o azyl a potřebují se zapojit do české společnosti a k tomu nerozlučně patří naučit se používat český jazyk. Důraz je kladen na komunikační metodu. Na rozdíl od ostatních učebnic tato kniha daleko více pracuje se symboly, např. symbol panáčka pro mužský rod, symbol ženy pro ženský rod. Má za úkol seznámit s českým jazykem studenty, kteří ve většině případů neovládají angličtinu, němčinu nebo jiný z obvyklých zprostředkovatelských

jazyků. Nezabývá se příliš tématy z kultury nebo umění. Více se soustředí na situace z běžného života azyllanta. Tématy bývá např. návštěva lékaře, vyřizování dokumentů na úřadě, domácí práce, český školský systém, narození dítěte a s tím spojené praktické problémy i formální náležitosti.

4.3 Jak se projevuje distance od autorit

Seznam zkratek

<i>Tschechisch Schritt für Schritt</i>	SS
<i>Česky krok za krokem 2</i>	KK
<i>Čeština Express</i>	EX
<i>Basic Czech 1</i>	BC
<i>Čeština pro malé cizince 1 a 2</i>	CMC
<i>Čeština pro cizince – Ahoj, jak se máš?</i>	AJM
<i>Čeština pro azyllanty 1 a 2</i>	AZ

V každé z posuzovaných učebnic je již v první lekci prezentována odlišnost oslovení ve formálním a neformálním rozhovoru. Studenti jsou poučeni o tom, v jaké situaci je vhodné tykání a v jaké vykání.

V učebnici Schritt für Schritt a Čeština express jsou typickými aktéry v neformálním rozhovoru dva mladí studenti češtiny pro cizince nebo kolegové v kanceláři. Formální rozhovor se odehrává v práci, v kanceláři mezi nadřízeným a podřízeným nebo mezi staršími lidmi, případně při pracovní schůzce nebo v restauraci při oficiální večeři. Formální dialogy jsou doplněny fotografiemi upravených lidí ve společenském oblečení. Ve cvičeních, která následují, mají studenti podle fotografie určit, komu by vykali a komu případně tykali. K lidem ve formálním oblečení a ke starším osobám se má přiřadit vykání. Studenti poznávají z dialogů, že při vykání je možné použít téměř výhradně oslovení *pane, paní a příjmení*. Z fotografií a obrázků vyplývá, že při takovém rozhovoru je vzdálenost komunikačních partnerů větší než při dialogu neformálním. Vykání je také použito

vždy při náhodných rozhovorech dvou cizích lidí na ulici, například při zjišťování cesty, při komunikaci s prodavačkami, pokladními, taxikářem, číšníkem apod. Oslovení je vždy provázeno frází *Prosím vás...*

„A: *Prosím vás, kde je hotel Diplomat?*

B: *Nevím, nerozumím, nemluvím moc česky.*

A: *A kde je metro, je to daleko?“ (EX)*

Při oslovování v situacích, kde se jedná o telefonování, v dopisech a emailech je běžné vykat a užívat výrazy jako *pane, paní*. Pokud má daná osoba nějakou funkci, je nutné ji ve shodě s touto funkcí také oslovovat, př. *Je tam prosím pan ředitel Kubát? (SS)* Studentovi se v učebnicích vždy vyká, ale pokud jsou zadávány úkoly pro práci ve dvojicích, příklady vět používají výhradně tykání, př. *Diskutujte ve dvojicích: Kdy uklízíš? Jezdíš rád na dovolenou? Umíš lyžovat? Kdy obvykle vstáváš?(SS, EX)* V učebnicích pro děti se při oslovování studentům tyká, ale ještě častěji se používá hromadného oslovení, př. *Spojte obrázky, doplňte do vět...* (CMC)

V pozici autorit jsou ve všech učebnicích představováni většinou učitelé, manažeři, šéfové, politici a známí umělci. V učebnici pro azylanty se téměř nevyskytují politici a známí umělci, jako autority jsou představováni učitelé, lidé na úradě nebo starší členové rodiny a čeští přátelé.

V učebnicích Schritt für Schritt, Česky krok za krokem 2 a Čeština Express je k učitelu přistupováno jako k přátelské autoritě, je běžné mu vykat. „*Dobrý den. Vy jste učitel? Já jsem nová studentka.*“ (EX) Manažeři jsou prezentováni jako formálně oblečení, přátelští lidé, které ale není přípustné oslovovat pouze křestním jménem. Šéf je také ukazován jako osoba s absolutní mocí, zaměstnanci se snaží vypadat před ním dobře a skrývají před ním své chyby. Tento rys lze vidět na textu, kde si kolegyně v kanceláři povídají a jejich rozhovor končí slovy: „*Pst, jde šéf, musíme pracovat, nejsme doma, jsme v práci!*“ (SS) V pozici autorit také vystupují Češi, kteří se stali známými i ve světě, příkladem jsou politici jako Václav Havel, Tomáš Garrigue Masaryk, sportovci jako Martina Navrátilová, Kateřina Neumannová, Petr Čech nebo Emil a Dana Zátokovi a umělci jako Božena Němcová, Milan Kundera a Petr Hapka. Dalšími autoritami jsou všeobecně známí umělci a vědci jako Akira Kurosawa, John Lennon, Marie Curie-Sklodowska, Louis

Armstrong, Andrej Tarkovskij, Carles Chaplin, Edith Piaf a Emma Destinnová. Je o nich vždy zmíněno jen několik základních informací a jejich přínos pro společnost. Jsou vždy představováni v pozitivním světle.

„Emil Zátopek a jeho žena Dana Zátopková byli sportovci. Narodili se ve stejný den a taky ve stejný den vyhráli zlatou medaili na olympiádě ve Finsku v roce 1952. Emil byl nejslavnější český atlet ve 20. století.“ (EX) Dále zde jako autorita vystupuje Karel IV., který je popisován jen v pozitivním světle jako český král, který *„měl rád Prahu a hodně pro město, i pro celou zemi udělal.“ (SS)*. V pozici autorit vystupují také rodiče. Většinou mají dobrou práci, otec je nejčastěji doktor nebo manažer. Jejich dospělé děti se s nimi radí, posílají jim pohledy z dovolené. Rodiče na fotografiích vystupují jako starší, úctyhodní, sympatičtí, chápající, ale nepřiliš moderní. Pokud si matka neví rady při jednání s dětmi, volá otce jako vyšší autoritu, aby s dětmi vše vyřešil, obrací se na otce se slovy: *„Pojď sem. Řekni mi něco!!“ (KK)* a odchází. Objevují se zde fotografie otce a syna. Otec dítě kázní, hrozí prstem a syn stojí se svěšenými rameny, nedívá se otcí do očí. Jejich rozhovor zobrazuje velký odstup mezi rolí otce a rolí dítěte, v tomto případě syna. Rodiče mají velkou autoritu i u dospělých dětí, např. novomanželé plánují neobvyklou a trochu nebezpečnou svatební cestu do Afriky, čekají, jestli dostanou svolení od matky, př. *„Eva a Petr plánují cestu do Afriky. Maminka Evy má ale strach.... Příští týden odjíždějí... Maminka s cestou nakonec souhlasila....“ (SS)*

Další v pozici autorit jsou šéfové, je normální je formálně oslovovat, objevuje se zde také manažer Čechoameričan z USA, který má americkou manželku. Nadřízení jsou všeobecně respektovanou autoritou, ale v jejich nepřítomnosti je běžné je kritizovat, např. věta ze cvičení *Jejich nemožný šéf má hloupé nápady (KK)*. Lékaři také vystupují v roli moudré a laskavé autority, která má vždy pravdu. Je potřeba vždy je oslovovat *Pane doktore, paní doktorko*, oslovení *Pane Nováku* v této situaci není považováno za dostatečně zdvořilé.

V učebnici pro pokročilé Česky krok za krokem 2 je studentům vysvětlováno, že v české kultuře je vhodné oslovovat lidi jejich tituly, učí se číst správným způsobem zkratky akademických titulů a jejich použití v konverzaci. Př. *Ing. Petr Nový – oslovujeme Pane inženýre, ... (KK)*

Jako autority vystupují především v učebnici Schritt für Schritt a v učebnici pro pokročilé Česky krok za krokem 2 také lidé, kteří se nějakým způsobem veřejně angažují. Většinou jde o charitativní práci, podporu sirotků v Africe nebo nevidomých. „Dana vypráví: *„Vždycky říkám, že mám tři děti... Jednoho syna mám v Africe. Každý měsíc mu posílám peníze na studium, píše mi dopisy. Vždycky jsem chtěla mít tři děti a teď vlastně mám...“* (SS). Jsou zde uvedena jména lidí ve veřejném životě neznámých, stejně tak i slavných osobností, např. modelky Petry Němcové. *„Petra dokázala něco, co každý nedokáže: změnila osobní tragedii v pozitivní energii. Založila nadaci Happy Hearts, aby mohla efektivněji pomáhat dětem. Kupuje léky a staví školy pro ty, které ztratily rodiče...“* (KK) V pozici autorit jsou i lidé, kteří se nějakým způsobem kvůli svému přesvědčení nebo svým životním stylem vydali proti proudu. Nejezdí hromadnou dopravou, bydlí na lodi, na hradě nebo se snaží žít ekologicky. *„Biopotraviny mají lepší chuť a neobsahují chemikálie, i přes jejich vyšší cenu si je ale kupuju hlavně proto, že chci pomáhat ekologickým farmám a podporovat jejich způsob hospodaření...“* (KK) Příkladem je také muž, který obešel pěšky celou Českou republiku. Autoritami jsou také ti, kteří studovali nebo žili v zahraničí, vrátili se do Čech a jsou zde v profesním životě velmi úspěšní. V rolích autorit jsou ukazováni i slavní čeští cestovatelé jako Jiří Hanzelka, Miroslav Zikmund, Emil Holub a Vojtěch Náprstek.

V pozici autority jsou v knize Česky krok za krokem 2 prezentovány i slavné české ženy, které si vydobily významné postavení ve společnosti v době, kdy tyto pozice patřily pouze mužům, např. *Eliška Krásnohorská založila první českou střední školu pro dívky* (KK). Policisté také patří ke skupině lidí, kterým je přisuzována velká autorita. Člověk je v jednání s nimi zobrazován jako bezmocný, policisté jsou ukazováni jako nekompromisní, tvrdí, ale také zesměšňovaní a neschopní vyjít člověku vstříc. *„Říkali jsme policistům, že nemáme doklady, protože jsou v tom autě, které nám odtáhli, ale oni nás neposlouchali a odvezli rovnou na policejní stanici...“* (KK, adaptovaný příběh od Oty Pavla: *Do Mnichova na Janáčka*). Policisté jsou v učebnici pro azylanty představováni jako nekompromisní, ale laskaví. Nic neprominou, ale chovají se slušně a vyjádří i pochopení pro těžkou situaci.

„A: Dobrý den, pane řidiči. Tady je silniční kontrola. Vaše doklady o stavu vozidla.

B: Co jsem udělal?

A: Můžete mi ukázat doklady? Provedeme dechovou zkoušku. Jel jste moc rychle.

B: Promiňte, moje manželka je v nemocnici a ....

A: Ano, každý máme problémy. Bude to 2500. Nashledanou a šťastnou cestu! (AZ)

V učebnici pro děti cizince jsou jako laskavé autority představováni rodiče, prarodiče a učitelé.

Učebnice pro azylanty téměř nepředstavuje postavu učitele, který učí cizince. Jsou zde jen situace, kdy rodiče musí komunikovat s vedením školy, do které chodí jejich děti. V textech jsou vysvětlovány situace, kterým musí rodiče rozumět, např. děti mají jet na lyžařský výcvik, „*Lyžařský výcvik je týden na horách, kdy se děti učí lyžovat a běžkovat. Jedeme na hory do Jeseníků. Mám mapu, ukážu vám to. Každé dítě musí mít také mnoho věcí.*“ (AZ) Jako autority také vystupují starší lidé, většinou osamělé ženy. Šéf je v této učebnici představován jako přísný a zaměstnanci ho respektují.

„A: Mám problém. Zapomněl jsem na jeden úkol. Šéf se zlobí. Co mám dělat?

B: Omluv se šéfovi a udělej ten úkol. – To bude dobré.

A: Mám se omluvit? Ty by ses omluvila?

B: Ano. Ty by ses měl omluvit taky.

A: Musím se omluvit?

B: Ne, nemusíš – to je tvoje rozhodnutí, ale měl bys.

A: Tak jo. Já se omlouvám nerad.“ (AZ)

Jako autorita zde vystupuje také lékař. Pacient ho oslovuje pouze pane doktore. V této učebnici se pacienti svěřují doktorovi i s choulostivějšími problémy jako je např. problém se zácpou. Je to pro ně těžké a neví, jak se mají vyjádřit.

„A: Pane doktore, já nemůžu...No, já nemůžu to...no....

B: Máte intimnější problémy? Sexuální?

A: Ne, to ne, já nemůžu....

B: Nemůžete močit?

A: Ne, na malou můžu, ale...

B: Aha, nemůžete na velkou. Máte zácpu!“ (AZ)

4.4 Zdvořilost

Učebnice informují studenty o pravidlech zdvořilosti především implicitně předkládanými texty, ale v některých případech jsou studenti přímo poučeni o tom, jaké vyjadřování a chování je vhodné a jaké naprosto nepřijatelné.

V učebnici Schritt für Schritt se objevuje příklad jiného významu otázky *Jak se máš?* V českém prostředí není tato otázka pouze formální jako v anglicky mluvících zemích, je běžné odpovědět na ni podle pravdy a nejen jednou větou. V textech pro pokročilejší studenty je tento jev vysvětlen i explicitně za textem.

Při formálnější návštěvě je vhodné používat fráze jako: *odložte si, odskočím si* (SS, AZ, EX). Je vhodné přinést na návštěvu malou pozornost, zeptat se na to, jak se má manžel, manželka a při odchodu je i pozdravovat. Studentům jsou vysvětlovány české zvyklosti, které se týkají navštěvování, kdy je obvyklé, že se navštěvují celé rodiny apod. V situaci, kdy jde přítel navštívit rodinu přítelkyně, se rodičům vyká a je vhodné přinést malý dárek nebo květinu pro matku. „*Vy jste maminka? Těší mě. To je pro vás!...přítel podává květinu.*“ (EX)

Je zde také vysvětlena vhodnost používání slova *prosím*. Toto slovo se v češtině používá v různých situacích jako odpověď na poděkování, jako počáteční fráze při oslovení někoho, pokud mluvčí vyjadřuje nějakou prosbu např. *Prosím, pivo a knedlíky* (EX, SS, AZ). Dále se používá v situaci, kdy člověk nerozumí a potřebuje, aby komunikační partner svou repliku zopakoval. Stejně tak se používá v situaci, když chce mluvčí dát někomu přednost, v tomto případě je slovo doprovázeno i gestem.

Muži se k ženám chovají galantně, kupují květiny a dárky na narozeniny, zvou ženy na večeři do restaurace. „*Ahoj Jano, máš večer čas? Zvu tě na večeři.*“ (SS)

Studenti mají v textech učebnice Schritt für Schritt sami poznat, co je v české kultuře považováno za nezdvořilé: *nezout si boty při vstupu do bytu, oslovit lékaře jen Doktore a ne Pane doktore.* (SS) Je zde vysvětlováno, že při otázce na to, jak se člověk má, je v české kultuře normální podat podle pravdy i delší a podrobnější odpověď, není to jen zdvořilostní fráze.

Další oblastí zdvořilosti, ke které učebnice Schritt für Schritt zaujímá určitý postoj, je komunikace pomocí mobilního telefonu. Jsou zde prezentovány názory lidí na telefonování na veřejnosti. Většina použitých textů volání na veřejných místech, jako je restaurace nebo obchod, považuje za nevhodné. Při telefonním dialogu volá dcera matce nebo kamarádce, ani jedna s ní prý právě nemůže hovořit, protože jsou v restauraci, kavárně nebo v obchodě. Vyjadřují se tak, že raději zavolají nazpět později.

Zdvořilostní konvence týkající se oblékání jsou zmiňovány jen zřídka, učebnice se vyjadřují k tomu, že na svatbu, do divadla a na koncert se očekává vhodný formálnější oděv (SS, KK)

V učebnicích Schritt für Schritt, Česky krok za krokem 2 a Čeština pro azylanty jsou zmiňována pozitivně i negativně zabarvená slova a vhodnost jejich použití, např. *oslovení Miláčku, kočička, broučku, zlato. Ty hlupáku, blbče, debile, vole, pitomče,...* (SS). Studenti jsou vybízeni k tomu, aby společně se svým učitelem určili, v jaké situaci je možné je použít a za jakých okolností jsou naopak nepřipustná. V učebnicích je vysvětlována vhodnost a způsob použití frází *Promiň, Omlouvám se* a *To je mi líto*. (SS) Je popisováno, v jakých situacích je potřeba použít tyto výrazy.

Studentům je představován nejlepší způsob, jak vyjadřovat ostatním svá přání nebo návrhy. Je zdvořilejší používat slovesa v podmiňovacím způsobu a je obvyklé formulovat žádost negativně, jako by chtěl mluvčí adresátovi ulehčit odmítnutí, např. *Co kdybychom... Nechtěl bys... Mohli bychom... Nezajdem si na...* (SS, KK. AZ) V učebnicích se vysvětluje, jaké fráze se používají při jaké slavnostní příležitosti. Studenti se mají naučit, že je vhodné a čeká se, že se v některých situacích posílá pohlednice či přání, např. kondolence, blahopřání k svatbě apod. Představují se zdvořilé fráze, které se používají při psaní stížnosti.

Učebnice Schritt für Schritt se zabývá opisným imperativem, který je v českém jazyce hojně užíván a je považován za zdvořilejší variantu, mluvčí se přitom neobrací přímo na adresáta, tzn. místo fráze *Davide, uvař oběd!* je použito *Davide, měl bys uvařit oběd*. (SS, KK)

Studentům jsou v učebnici Česky krok za krokem 2 předkládány situace, kde je vhodné použít obecnou češtinu, a situace, kde je to naprosto nepřipustné, např. při

pracovním pohovoru nebo v oficiálních e-mailech. Studenti se také učí různé fráze, kterými je přiměřené a slušné vyjádřit nesouhlas, např. *Dovoluji si s vámi nesouhlasit. (KK)*

Učebnice pro děti cizince se příliš nezmiňuje o zdvořilosti v českém prostředí, je zde jen představen zvyk, že děti zdraví všechny starší osoby a že je normální si ve škole na začátku hodiny stoupnout a vyjádřit tak úctu učiteli. *„Dobrý den, děti.“ učitelka je u tabule, děti před ní stojí a dívají se na ni (CMC)*. V učebnici pro azylanty se popisuje zvyk slavit v České republice nejen narozeniny, ale také svátek. *„Musím koupit dárek pro sestru.... A proč? Má narozeniny?... Ne, ale zítra je Alena. Budeme slavit svátek....“ (AZ)*

4.5 Prezentace mužů a žen a jejich profese

Ve všech učebnicích se prezentuje poměrně stejný počet mužů jako žen. Studenti jsou obojího pohlaví, je popisován jejich běžný život.

V učebnici Schritt für Schritt, Basic Czech 1 a Čeština Expres v textech, kde se nějaká osoba ptá na cestu, vystupují v roli bezradných více ženy. Ti, kdo jim radí, jsou už obojího pohlaví. V učebnici Česky krok za krokem 2 jsou na některých fotografiích v roli bezradných vyobrazeni i muži. Pokud se nějaká postava v učebnici projevuje emotivně, je to většinou žena. Muži si většinou ví rady, pomohou ženám. *„Nevíte, kde je hotel Diplomat?- ptá se žena. - Ano, musíme jít rovně, pak doprava a ten velký dům vlevo je hotel Diplomat – odpovídá muž“ (SS)*. Ženy radí v oblasti vztahů, jsou zobrazovány jako ty, kdo pomohou v nouzi.

V roli učitele se ve všech učebnicích objevují ženy různého věku, muži jen zřídka, a to se většinou jedná o cizince. Častěji se objevuje také muž profesor z ciziny, je mu představována Praha, chodí na konference, do kaváren a na koncerty. V roli sekretářky je vždy dobře vypadající namalovaná štíhlá mladá žena. V roli lékaře jsou zobrazeni muži i ženy stejně často. Při prezentaci ostatních profesí je vyobrazen typický představitel této profese, např. muž automechanik, žena zpěvačka, muž hasič, muž kosmonaut.

Ve vedoucích pozicích jako ředitel apod. se ve všech učebnicích objevují výhradně muži. V roli manažerů nebo vysoce postavených v zaměstnání vystupují jen muži, ženy jsou nejčastěji sekretářky nebo učitelky. Podnikatelé jsou zřídka ženy, výjimkou je jen návrhářka českého původu Blanka Matragi. V článku, který popisuje začátky její kariéry, je mimo jiné oceňován její talent a schopnost improvizace, kdy si například v mladém věku vyrobila originální boty tím, že je natřela modrou zubní pastou.

Při řízení auta jsou zobrazováni jen muži. Na ilustracích muži často pijí pivo nebo tvrdší alkohol, ženy jen kávu nebo čaj. Ženy jsou zobrazovány s alkoholem jen v přítomnosti muže, například v restauraci nebo na párty. V situaci při sledování televize je muž zobrazován, jak se dívá na fotbalový zápas, žena na romantický film. Jen zřídka je muž zobrazen v situaci, kdy se stará o dítě, drží je v náručí apod. Při výchově starších dětí už se vyskytují ženy i muži. Jako osamělí rodiče jsou stejně často zobrazováni muži i ženy. V učebnici pro azylanty se objevují často ženy v roli svobodných matek, které musí živit rodinu, hledají si práci apod. „*Co děláš zítra? A: Jdu na úřad práce. Hledám práci jen na dopoledne. B: A proč? A: Musím vydělávat peníze a taky chci mluvit česky. Dopoledne jsou děti ve školce a já nechci být doma...*“ (AZ).

V situacích, kdy jde o úklid domácnosti, se objevují ženy i muži ve stejné míře, a to jak na vyobrazeních, tak přímo v českých textech. Když rodiče naučili svého dospívajícího syna pomáhat s pracemi v domácnosti, je tato situace komentována tak, že jeho manželka rodičům jednou bude velmi vděčná, není to považováno za samozřejmost. „*Petr musí doma pomáhat. Musí uklízet a nakupovat. Myslím, že jeho žena mi jednou bude vděčná.*“ (KK) Je zde prezentována situace, kdy má mladá dívka před Vánoci na starosti veškeré práce v domácnosti, nakupování, vaření, přípravu svátků. Muž přijde až na večeri a příprav se nijak neúčastní. Dívka je ráda, že přišel, a nijak se na něj nezlobí, že všechna práce byla na ní. Taková situace je zde prezentována jako normální. Na obrázcích jsou znázorněni muži a ženy při práci v domácnosti v podobné míře. Muži o sobě někdy prohlašují, že nemůžou uklízet a vařit, protože to neumí. „*A: Můžu hrát tenis. B: Nemůžeš. Já musím studovat. Ale můžeš uklízet a vařit. A: Ale nemůžu uklízet ani vařit, protože to*

neumím.“ Na obrázcích jsou při vaření vyobrazeni muži stejně často jako ženy, ale v dialozích jsou to většinou ženy, které vaří nebo spolu diskutují o receptech.

Stejně tak ve všech učebnicích v zobrazení člověka s domácím mazlíčkem se objevují v podobné míře obě pohlaví. Při sportu jsou vyobrazováni převážně muži, ženy popisují samy sebe většinou tak, že rády spí, čtou, odpočívají a nakupují. Matky se někdy při výchově dětí odvolávají na vyšší autoritu otce. V učebnici Česky krok za krokem 2 je popisován případ rodiny, kdy na mateřské dovolené zůstává otec místo matky, je ale zdůrazňováno, že je to pouze dočasně a z finančních důvodů. „*Jsem s dcerou doma rád, ale za dva měsíce budeme mít další dítě, a tak už bude doma zase manželka*“ (KK) Ve většině případů se v učebnici objevují tradiční rodiny, kde otec pracuje, matka se stará o děti a domácnost. Pracující matky se objevují v knize Krok za krokem 2 a v učebnici pro azylanty. V učebnici Krok za krokem 2 je zmíněn případ, že s dítětem je samotná matka, která má názor, že muže nepotřebuje, má svou práci a kamarády, jen jí k plnému životu scházelo dítě. Vyjadřuje jen malé obavy z budoucnosti: „*Jen nevím, co mu řeknu, až se bude ptát na tátu*“ (KK) Stejně tak jsou zde vyjádřeny nepříjemné pocity ženy, které je okolo třiceti let a cítí, že okolí od ní očekává, že by neměla tolik pracovat, ale měla by vstoupit do role manželky a matky. „*Miluju svou práci a nezávislost. Mám překladatelskou firmu, která dobře prosperuje. Většinu času trávím v práci. Matka mi pořád připomíná, že nejsem nejmladší a že už bych rozhodně měla začít myslet na rodinu...*“ (KK)

Při popisu denního programu je ve všech učebnicích kromě učebnice pro azylanty den ženy častěji popisován jako chození po obchodech, schůzky v kavárně, návštěva kosmetičky a kadeřnice. V knize pro azylanty se ženy starají o domácnost, o děti, případně hledají práci. Volný čas tráví mladí muži ve všech učebnicích většinou v hospodě s kamarády nebo při studiu. V situacích, kdy někdo někoho kárá, je hlavním aktérem většinou žena středního věku, muž vyjadřuje svou nespokojenost více pasivně, spíše situaci komentuje nebo mlčí, neútočí kriticky na komunikačního partnera.

V učebnici Krok za krokem 2 muži chválí vzhled ženy, objevují se zde situace, ve kterých pár odchází z domova, muž pospíchá, hlídá čas, organizuje, žena stojí před zrcadlem a zdržuje. Studenti jsou vyzýváni, aby diskutovali na témata typických

genderových stereotypů, „*Jsou muži systematictější, mají větší talent na sport, mají horší intuici? Jsou ženy slabší, komunikativnější, emocionálnější, mají větší talent na jazyky, menší na matematiku a fyziku? Kdo u vás nejčastěji pere, vaří? Máte doma rozdělené domácí práce?*“ (KK) Ze strany tvůrců učebnice není explicitně vyjádřen žádný názor na tuto problematiku.

V situacích, kde je komentován styl oblékání, jsou v učebnici Krok za krokem 2 hlavními aktéry muži, ne ženy. Muž je častěji zmatený, pokud se jedná o situace, kdy se něco hledá v domácnosti. Pouze když se muž cítí špatně, nechá si od ženy poradit. „*A: Co ti je? Jsi nějaký smutný. B: Já nevím. A: Nejsi nemocný, nemáš špatnou náladu, nemáš depresi? A: Ne, já nevím. B: Aha, už vím. Nemáš hlad? A: Ano, mám hlad*“ (SS). Ženy potřebují radu od mužů při hledání cesty. V situacích, kdy se komentuje to, že někdo nepřiměřeně mnoho nebo nevhodně mluví, jsou ukazovány jen ženy. „*A: A co paní Novotná? Ještě žije? B: Ne, ta už umřela. Ale slyšela jste o mladé Kropáčkové? A: Ne, co se jí stalo? B: Čeká prý dítě, ale vdávat se nechce*“ (SS).

V učebnici Česky krok za krokem 2 jako příklad bezradnosti při zacházení s počítačem je zobrazen muž. V této knize je zmíněno, že v České republice mají ženy až o 25 % nižší platy než muži. Zde se také častěji objevují muži v typicky ženských rolích. Jsou popsány případy, kdy muž zůstává s dítětem doma, zatímco žena chodí do zaměstnání a vydělává. Muž se prezentuje v kuchyni, jak vaří pro celou rodinu. V této knize je celá jedna kapitola věnována rozdílům mezi muži a ženami, prezentují se typické ženské a mužské profese a role. Jsou zde otázky, jestli ženy vydělávají méně než muži, jestli jsou ženy horší na technické profese. Zmiňuje se, kdy bylo na českém území uzákoněno volební právo pro ženy, kdy vznikly první střední školy pro dívky apod. Studenti mají na tato témata diskutovat a porovnávat se svou vlastní zemí. „*Jak se podle vás změnily role mužů a žen za posledních sto let? Je to podle vás dobře nebo špatně? Jak je to ve vaší zemi?*“ (KK)

Při popisu typických českých domácích dialogů je v učebnici Schritt für Schritt představován muž jako ten, který by měl nosit domů peníze a nebyť celý večer a noc pryč. Měl koupit nový monitor, ale všechno utratil s kamarády v hospodě za

alkohol. Žena je prezentována jako ta, která měla nakupovat a vařit pro manžela, ale místo toho si koupila drahou kabelku a na péči o manžela a domácnost, které se měla věnovat, jí nezbyl čas.

„A: Kde máš jídlo, já mám hlad.

B: Nenakupovala jsem. Neměla jsem čas. Nevidíš? Kupovala jsem novou kabelku!“
(SS)

Při zařizování bytu má hlavní slovo žena, říká muži, co má kde být. Muž se řídí jejími radami, k samotné situaci se nevyjadřuje.

Jako umělci jsou ve všech učebnicích prezentováni většinou muži. Pokud se zmiňují tvůrci hudebních, literárních nebo malířských děl, jedná se z devadesáti procent o muže. Jedinými zmiňovanými ženami jsou spisovatelka Božena Němcová a malířka Marie Čermínová-Toyen. Božena Němcová se objevuje v učebnicích Schritt für Schritt, Český krok za krokem 2 a Čeština Expres. Marie Čermínová-Toyen je zmíněna v Česky krok za krokem 2.

V učebnici pro děti cizince se představují muži i ženy v tradičních rolích jako rodiče, ženy jako učitelky, prodavačky, muž jako lékař, myslivec.

V učebnici pro cizince azylanty jsou muži často zobrazováni, jak manuálně pracují, něco opravují nebo si hledají práci, aby mohli živit rodinu. *„ Moje manželka často kritizuje souseda, protože doma nic nedělá. Nemá na to talent – je to historik. My si nenecháváme nic dělat, já umím vymalovat byt i jiné práce. Maximálně si necháme opravit počítač.“* (AZ)

Ženy se starají o děti, zajímají se o to, jak to chodí v české škole a komunikují s učiteli.

„A: Dobrý den. Já jsem Isabel Farchi. Chtěla bych se zeptat na dceru.

B: Jistě. Já ji učím matematiku a fyziku. Ve fyzice má jednu pětku.

A: Budete psát test? Může si to opravit? Víte, potřebuje dobrou známku, protože chce jít na střední školu. Budu kontrolovat domácí úkoly.“ (AZ)

V učebnici se vyskytuje několik textů, které popisují méně tradiční chování muže nebo ženy, ale tento postoj je v textu jako neobvyklý také komentován, např.

„Nejsem typický muž – já rád nakupuju. Eva prodává věci pro muže jako vrtačku, hřebíky a šroubováky – je to netypická profese pro ženu“ (AZ). Ženy cizinky si hledají práci proto, aby si zlepšily češtinu a byly více mezi lidmi a zabezpečily rodinu.

4.6 Postavy v učebnicích z hlediska věku

V učebnicích Schritt für Schritt, Čeština expres a Basic Czech jsou nejčastěji představovanou skupinou z hlediska věku mladí dospělí. Většinou studují a pracují. Ve volném čase jezdí na výlety, cestují do zahraničí, pořádají párty s kamarády a tancují. Hledají partnera, bydlení, zakládají rodinu. Když popisují své sny, jede často o studium a cestování. V roli studentů vystupují většinou mladší dospělí ve věku od dvaceti do třiceti let. Objevují se i fotografie skupin studentů s rozdílným věkem, ale v přátelských osobních dialogích spolu hovoří převážně lidé stejného věku, nejčastěji mladé osoby. Mladí lidé jsou většinou studenti, ale při studiu také pracují, např. učebnicí Schritt für Schritt provází mladá studentka, která je zároveň učitelkou češtiny pro cizince. „*To je Eva. Eva je učitelka, ale také studentka. Učí češtinu a studuje angličtinu.*“ (SS)

Lidé ve středním věku se objevují ve výše zmiňovaných učebnicích, ale nejčastěji v učebnici Česky krok za krokem 2. Lidé z této věkové skupiny bývají v roli rodičů, profesorů nebo ředitelů. V situacích, kde se popisuje jejich dovolená, jezdí nejčastěji na poznávací cesty po evropských městech nebo na chatu na Moravu. Starší žena vdova má chuť cestovat po světě, ale znervózňuje ji mínění syna, který jí to zakazuje. „*Syn říká, že mám za ty peníze raději koupit nové auto pro celou rodinu. Ale já nevím. Co mám dělat?*“ (SS) Má pocit, že potřebuje svolení. Když tito lidé popisují své sny, je to většinou nějak spojeno s péčí o rodinu, např. *víc vařit a péct pro rodinu, doplést svetr atd.* (KK)

Starších osob je ve všech učebnicích velmi málo. Nejčastěji se objevují v český krok za krokem 2, v knize Schritt für Schritt je jich o něco méně.

Senioři jsou v učebnici Schritt für Schritt většinou ukazováni jako pasivní. Na obrázcích jsou u starých lidí fráze typu: „*Jsme rádi, že jsme doma.*“ (SS) Jsou prezentováni senioři především ženského pohlaví. Vyskytují se v situacích, kde stojí s velkými taškami na zastávce, u plotny, u lékaře při dialogu o nových zubech, v situacích, kde vzpomínají na mládí. Starší ženy vypráví o tom, že jedna bydlí sama, druhá v bytě společně s dcerou a její rodinou. Ani jedna z nich nežije s manželem. Jen zřídka je žena v důchodu v roli babičky popisována jako moderní a pracující. Senioři hrdě sdělují svůj vysoký věk. „*A kolik vám bude, paní Hrubešová? Osmdesát, už osmdesát, pane doktore!*“ (SS) Mladí lidé jezdí na návštěvu k babičce, nikdy ne k dědečkovi. Pokud babička někam jede, vždycky na ni někdo čeká na nádraží.

V učebnici Čeština Express a Česky krok za krokem 2 se starší lidé vyskytují na fotkách častěji než v jiných učebnicích. Jsou prezentováni jako upravení a aktivní, v situacích, kdy v důchodu pracují, plánují dovolenou, pracují na počítači apod. Někdy jsou v této učebnici starší lidé zmíněni v souvislosti s tím, že jejich mladší příbuzní se o ně musí starat, vzít je k sobě domů. „*Babička je už stará, proto teď bydlí s námi.*“ (SS) Takové chování mladých ke starým je předkládáno jako samozřejmost. Senioři také mívají výhrady k životnímu stylu mladých, vadí jim hluk z diskotéky apod.

Ve všech učebnicích kromě učebnice pro azylanty jsou senioři popisováni jako kladné postavy s dobrým charakterem. V učebnici pro azylanty není obraz seniora tak pozitivní. Zde jsou senioři představováni i se svými slabostmi, špatnými vlastnostmi a problémy. „*Dřív to bylo u babičky lepší, nebyla nemocná, byly tam děti, byli tam kamarádi, problémy nebyly - ...byl dědeček. To byl dobrý čas.*“ (AZ) Starší lidé jsou vyobrazeni jako důchodci, kteří dostávají málo peněz, proto pracují i ve vyšším věku. „*Naše babička je taky důchodkyně, má sedmdesát, taky bere důchod, ale pracuje – musí jít na fakultu každý den – nemá čas na vnučku... Babička Táňa je mladá, musí také pracovat, je vrátná.*“ (AZ)

Mladý muž sděluje babičce, že je jeho přítelkyně těhotná. Babička se zajímá o to, jestli je to dítě vůbec jeho, z jaké rodiny pochází jeho dívka. Má velké pochybnosti

o jejím charakteru, nakonec vnukovi doporučuje, aby ji poslal na potrat. Celý rozhovor končí tím, že vnuk odmítne, jeho přítelkyně na potrat jít nemůže, byla prý na potratu před třemi měsíci. Senioři jsou zde častěji kritičtí, cyničtí a ve špatné náladě. „*To snad ne?! Ty nevíš, že existuje antikoncepce? Kolik máš let? Co jsem ti říkala? To je katastrofa! Eva není dobrá žena a nebude ani dobrá matka.... Oženit se s ní, s tím nesouhlasím.*“ (AZ)

V učebnicích pro děti jsou senioři vyobrazeni jen v roli laskavých prarodičů, ke kterým se jezdí na prázdniny.

Teenageři jsou zobrazováni ve všech učebnicích jako problematičtí, bez nálady, často s cigaretou v ústech. Většinou způsobují problémy nebo si neví rady sami se sebou, rodiče je všemožně podporují, ale mají s nimi starosti. „*Bratr je dobrý student, ale je strašný – typický huberťák.*“ (SS)

Děti se v učebnicích také příliš nevyskytují. Jen na obrázcích při cestě ze školy nebo jako dokreslení situace matky, která má pořád moc práce. Výjimkou jsou samozřejmě učebnice pro děti, zde jsou dětské postavy spolu s rodiči a učitelkou hlavními aktéry.

4.7 Soutěživost versus kooperace

V učebnicích, které jsou určeny začátečníkům, převažují monologické texty nad dialogickými, v učebnici Schritt für Schritt se vyskytuje mezi hlavními texty 33 dialogických a 42 monologických textů. V učebnici Čeština Expres převažují dialogické texty nad dialogickými, 13 dialogických a 8 monologických. V učebnici pro pokročilé Česky krok za krokem 2 se vyskytuje výrazně vyšší počet monologických textů (53) než dialogických (11). V ostatních učebnicích také převažují monologické texty. Jediná učebnice s převahou dialogických textů je nejnovější publikace Čeština Expres.

V knize Schritt für Schritt i v jejím druhém dílu Česky krok za krokem 2 jsou některá cvičení orientována komunikačně, ale převažují zadání jako spojování výrazů, doplňování nebo překlad. Tyto úkoly jsou určeny pro práci bez partnera. Studenti jsou vybízeni k tomu, aby reagovali na otázky, ptali se ostatních. Je možné zde často najít náměty k diskusi a přímo návodné otázky. Většina cvičení je ale určena pro samostatnou práci studenta. V každé lekci je několik úkolů, které je možné pojmout kooperativně. Studenti mají například zjišťovat o sobě navzájem různé informace. Většinou zde není explicitně vyjádřeno, aby studenti pracovali v páru. V zadání komunikačně orientovaného cvičení se objevuje výhradně výraz *Diskusujte!* Způsob diskuse je ponechán na rozhodnutí učitele. Tato učebnice neobsahuje téměř žádné návrhy na způsob práce se cvičeními, většinou jsou koncipována tak, že je možné je splnit individuálně. Kniha nevybízí k žádné formě vzájemné kontroly studentů, více specifikované skupinové práci, stejně tak ani nepodává návrhy na společné projekty. Lze ji poměrně bez problému využít k výuce jednotlivců.

Učebnice Čeština expres je také vhodná pro individuální výuku, ale obsahuje více cvičení, která jsou zaměřena na procvičování v páru. „*Pracujte v páru, používejte slovesa znát, vědět, umět.*“ (EX) Náměty na skupinovou práci se v této knize také nevyskytují.

V učebnicích pro děti cizince se objevují cvičení více vhodná pro skupinovou výuku, ale všechny navrhované aktivity je možné dělat i individuálně.

Učebnice Basic Czech 1 neobsahuje žádné úkoly, které by vedly ke skupinové práci, je zaměřena výhradně na individuální výuku.

Učebnice Češtiny pro cizince a azylanty vybízí ke skupinové práci ve větší míře, některá cvičení mají přímo zadání *Diskusujte!* nebo *Dělejte ve dvojici!*. *Rozumíte? – tvořte otázky a ptejte se navzájem.* (AZ) Jako jediná ze zkoumaných knih také zadává úkoly na doma, student si má vždycky sám něco zjistit v obchodě, na poště nebo u lékaře. „*Zapište si v terénu: Jak se jmenuje ten obchod? Zajímavé věci. Nezajímavé věci. Potřebuju tam koupit.*“ (AZ)

Postavy ve všech učebnicích jsou prezentovány většinou v situacích, kdy kooperují. Vyzdvihovány jsou vlastnosti jako schopnost vést rozhovor a řešit konflikty

smířlivou cestou. Studenti se učí slušným a korektním způsobům vyjádření vlastního názoru. Postavy jsou v situacích, kdy pomáhají slabším, zastávají se někoho, případně jsou ochotni pomoci. Případy, kdy by se projevovala soutěživost, nejsou moc časté. Několik příkladů je v učebnici *Česky krok za krokem 2*, kdy se studenti učí, jak se prezentovat a jak komunikovat při pracovním pohovoru, aby uspěli. Jako autority jsou zde představováni jednotlivci, kteří byli velmi schopní a dokázali se vlastním úsilím a talentem vypracovat, např. módní návrhářka Blanka Matragi nebo modelka Petra Němcová. „*Akademická malířka Blanka Matragi je jednou z nejvýznamnějších módních návrhárek dnešní doby... V Bejrútu otevřela Salon Blanka Haute Coutur a obléká klientelu v zemích Perského zálivu.*“ (KK)

4.8 Prezentace cizího etnika

V každé zkoumané učebnici češtiny pro cizince jsou mezi hlavními postavami lidé jiné národnosti.

Učebnice *Schritt für Schritt, Basic Czech a Čeština Expres* ukazuje jako hlavní postavu mladé cizince. Už v prvních lekcích každé učebnice se procvičuje vzájemné představování pomocí použití jmen příslušníků různých národů. Jsou prezentována typická jména, Francouz *Pierre*, Rus *Igor*, Angličan *John*, Němec *Hans*, Španělka *Patricia* nebo Italka *Laura*.

V knize *Schritt für Schritt* je mezi hlavními postavami cizinec muž, který žije v Praze a má českou přítelkyni. Opačný případ, že by si cizinka našla českého přítele, se v učebnicích vůbec nevyskytuje. Cizinec zobrazovaný v učebnici většinou žije v Praze a bydlí v České republice. Chodí na kurzy češtiny, přátelí se s ostatními cizinci, ale i s Čechy. Má několik blízkých českých přátel, kteří mu pomáhají porozumět české kultuře. „*(Angličanka) Alice chce dělat na večeri knedlíky. Volá Evě: Jak se dělají ovocné knedlíky?*“ (SS) Cizinec české přátele navštěvuje, seznamuje se s českými rituály.

Kromě učebnice pro azylanty a pro děti se ve všech knihách předpokládá, že student cizinec je dospělý, má minimálně středoškolské vzdělání, že má kulturní rozhled a zná evropské země a jejich kulturu. Příslušník cizího etnika v Praze většinou studuje nebo pracuje, zajímá se o kulturu, chodí do divadel a kin. Téměř každý cizinec v učebnici velmi oceňuje české pivo a historické památky Prahy. Nelíbí se mu naopak špinavé ulice a špatný vzduch v Praze. Pokud cizinci nějakým způsobem komentují své studium češtiny, označují češtinu za těžký jazyk. „*Čeština je krásný jazyk, ale česká gramatika je těžká.*“ (SS) Cizinec má problémy s dopravou po České republice. Nevyzná se v systému vlaků a autobusů. Cizinci v učebnicích jsou ženy i muži většinou z jiných evropských států. Některým studentům platí kurz češtiny zaměstnavatel. Velmi často cizinci cestují po České republice i po evropských státech.

V učebnici pro pokročilé Česky krok za krokem 2 už se cizinec objevuje v roli žadatele o trvalý pobyt nebo zájemce o zaměstnání, plátce daně. V takových situacích se už představují i cizinci z asijských států, např. z Uzbekistánu. „*Už jsem si podala žádost o trvalý pobyt a začala jsem si platit zdravotní pojištění. Čeští kamarádi se mě často ptají, proč tady chci zůstat, a já jim říkám – kdybyste věděli, jak se žije jinde, tak byste se neptali.*“ (KK) Cizinci se učí rozumět českým návodům na použití, domluvit se u českého lékaře. Na obrázcích v učebnici pro pokročilé se objevuje poměrně často takový typ cizince, jaký v České republice většinou trvale žije. Např. cizinci z asijských zemí jako *majitelka cukrárny Linda Duong* (KK). Cizinci popisují kulturní rozdíly své země a České republiky.

Dalším typem cizince ve všech učebnicích kromě učebnic pro děti a pro cizince je návštěvník České republiky, většinou kolega, o kterého se stará jeho český protějšek. Takový člověk přijel do České republiky jen na pár dní, pije české pivo a navštěvuje kulturní akce. „*Profesor měl v Praze celý den konferenci, večer šel do divadla, potom na diskotéku a celou noc tancoval.*“ (SS)

V učebnici pro azylanty se objevují více cizinci z východu a z afrických zemí. Tento typ cizince je často seznamován i s tím, jak fungují běžné přístroje jako

pračka, žehlička apod. „Stejně tak jsou zde cizincům vysvětlovány hygienické návyky obyvatel České republiky, zvyky týkající se úklidu. „*Když luxujeme koberec, potřebujeme kýbl, nebo vysavač? Na co je ta druhá věc?*“ (AZ) Učí se, jak ovládat automatickou pračku, kde koupí mýdlo, šampón, kam se vyhazují odpadky apod. V knize je explicitně zmiňováno, jaké je v České republice obvyklé oblečení nebo jak se jedná s úřady. Tento typ cizince je velmi často ze země, kde převládá odlišné náboženství, často si cizinec čte Korán a zajímá se o Bibli. V učebnici jsou například i jednoduché a levné recepty na vaření. „*Vajíčko naměkko: Vajíčko dáme do vařící vody a vaříme tři minuty.*“ (AZ) Cizinec si chce udělat řidičský průkaz, na úřadě mu pomáhají, „*Potřebuji řidičák na osobní auto. Jsou zkoušky česky? Ne, nepotřebuju tlumočníka.... Mám dvě malé děti a manžel pracuje celý den, můžu chodit na jízdy večer?*“ (AZ) Častěji se zde vyskytuje rodina se čtyřmi a více dětmi. Cizinec se snaží najít si v České republice práci a uvědomuje si potřebu češtiny v takové situaci, „*Miluju češtinu – každý den chci, potřebuje, a taky musím mluvit česky. Jsem prodavačka a zákazníci jsou Češi. Můžu prodávat, protože umím dělat otázky, umím psát texty.*“ (AZ) Cizinec řeší také problémy a situace související s narozením potomka. Takový cizinec se zpravidla nezajímá o českou kulturu ani o českou literaturu. Neobjevují se zde téměř vůbec pražské reálie, jen v situaci, kdy si cizinec kupuje zpáteční jízdenku do Prahy vlakem. V případě, že se hovoří o nějakých lokalitách, jsou to především místa na Moravě. „*Posílám vám mnoho pozdravů z Olomouce, kde prší...*“ (AZ) Tato kniha je určena žadatelům o azyl, kteří pobývají většinou v utečeneckých táborech, do Prahy se příliš nedostanou a zaměstnává je zvládnutí českého životního stylu. Pochází většinou ze států s velmi odlišnou mentalitou. Evropský životní styl je jim velmi vzdálený.

Učebnice pro děti představují jako hlavní postavu cizince dítě, které má za úkol chodit do české školy, získávat si české přátele a naučit se sdělit jim své zájmy, pocity apod. Životním stylem se toto dítě nijak neliší od českých dětí.

4.9 Prezentace českého etnika

Učebnicemi často provází nějaký představitel cizího etnika a nějaký obyvatel České republiky.

V učebnici Schritt für Schritt je to česká učitelka, se kterou mají studenti největší kontakt. Touto knihou provází pár mladých lidí, kteří spolu chodí. Eva je popisována jako úplně normální holka, hezká, ale žádná modelka, Petr je o rok starší, je fajn, ale žádný superman. Eva studuje angličtinu a učí češtinu pro cizince, Petr studuje matematiku. Je zde popisována typická česká úzká rodina: Eva popisuje vlastní rodinu. *„Tatínek je vysoký, je to doktor, maminka je učitelka jako já, starší sestra Alena je doktorka jako tatínek, její manžel je manažer. Nejmladší bratr je „typický puberták“ (SS).* K rodině patří ještě pes Rex. Petr slaví s Evou její narozeniny, kupuje jí květiny a parfém, jdou spolu na večeři. Petr musí často studovat, Eva ráda nakupuje, když má volno. Petr rád hraje hry na počítači, když má volno. Později Eva a Petr plánují dítě. Jedou spolu na dovolenou k moři do Španělska, dělají spolu jarní úklid a plánují předvánoční úklid. Petr občas žárlí na Evu, když tráví čas s kamarádkou. Společně s rodinou kupují dárky na Vánoce. V posledních lekcích se Petr s Evou vezmou a narodí se jim dvojčata.

Tato učebnice reflektuje i problémy v rodinných vztazích v české rodině. V jednom cvičení studenti trénují přivlastňovací zájmena tak, že si mají představit, že jsou manželé, kteří se rozvádějí a hádají se o věci. *„To je můj dům, to není tvůj dům. To není tvoje auto, to je moje auto.“ (SS)* Na toto téma se v učebnici poměrně často diskutuje, není to tabu ani v ostatních učebnicích kromě knih pro děti. Osamělí rodiče se v učebnici Schritt für Schritt téměř nevyskytují. V této učebnici se vyskytuje několik textů seznamovacích inzerátů. Takový způsob hledání partnera je prezentován jako normální. Když chce mladý muž navázat vztah s dívkou, zve ji nejdříve do kavárny, do restaurace, do kina nebo do divadla. Pokud ho ona chce odmítnout, nikdy to neřekne přímo. Vždycky se snaží slušně odmítnout jeho návrh, ale nevysloví se vůči němu negativně. Dospělé děti v této učebnici už nebydlí u rodičů, ale často k nim jezdí na návštěvu nebo se pravidelně vídají v restauraci. *„Každou sobotu chodíme do restaurace. Já, tatínek a maminka. Mluvíme o tom, co jsme dělali celý týden, je to naše tradice.“ (SS)*

V učebnici Česky krok za krokem 2 se velmi často objevují osamělí rodiče. Jako poměrně netradiční je popisována rodina, kde žijí tři generace pod jednou střechou. Vyhovuje jim to, ale sami o tom soudí, že to není v České republice běžné. Jsou zde také popisovány neobvyklé osudy lidí, např. příběh dvou sester dvojčat, které byly po narození rozděleny a adoptovány. Jako dospělé se díky inzerátu v novinách zase sešly a zjistily, že i když o sobě nevěděly, měly velmi podobný život – manžel byl voják, obě byly kuchařkami, měly jednoho syna a psa, ve starším věku se rozvedly a zase vdaly. *„Obě sestry věděly, že jsou adoptované, ale neměly tušení o tom, že pocházejí z dvojčat. Když Miladini adoptivní rodiče umřeli, našla v jejich dokumentech doklad o narození sestry. Začala ji hledat, v našem časopise uveřejnila prosbu o pomoc...“ (KK)*

Lidé zde často vyprávějí o tom, jak se rozhodovali o tom, jakému povolání se budou věnovat. Mladá dívka chtěla být modelkou a farmářkou, studuje gymnázium a teď chce být raději modelkou. Lékař mluví o tom, že si své povolání vybral, protože na základní škole chtěl poznat rozdíl mezi chlapcem a dívkou a začal číst lékařské knihy. *„Dneska se zabývám dětskou neurologií a můžu říct, že každý lékař zůstává navždycky studentem a pořád objevuje něco nového...“ (KK)* Starší historik chtěl být kosmonautem, později cestovatelem a nakonec se začal zabývat historií a politickým vývojem v Československu. Mladí lidé se často učí cizí jazyky. Z důvodu zlepšení jazykových schopností vyjíždějí pracovat do zahraničí. V zimě jezdí lyžovat většinou do Alp. Češi se zde ukazují jako ti, kteří se rádi účastní internetových diskusí, tématy jsou kouření na veřejnosti atd.

Zde se prezentují i příklady Čechů, kteří mají neobvyklý životní styl. Mladý muž nikdy nejezdí autem, protože mu to připadá neekologické. Češi řeší různé osobní a pracovní problémy a jsou ochotni si o radu napsat psycholožce. *„Milá Kláro, je mi 38 a jsem už 3 roky rozvedený. Žiju sám s desetiletým synem. Mám smůlu na ženy, navíc nevím, kde mám nějakou ženu hledat, když jsem pořád v práci nebo doma se synem...“ (KK)* Dospělý muž popisuje častou situaci, kdy se musí učit angličtinu z profesních důvodů. Objevují se zde i příklady lidí, kteří buď žijí ekologicky, nebo se nějakým způsobem nezištně angažují ve veřejné sféře, pomáhají nevidomým,

dětem v Africe apod. V textu jsou příklady toho, jak je možné v České republice získat finance na charitativní účely.

Je zde také ukazováno, jak Češi slaví. Velmi stručně je popisován průběh české svatby, př. „*Když jsme byli na svatbě, sešli jsme se celá rodina a tančili jsme.*“ (KK) Většinou se oslavy odehrávají v rodinném kruhu. O Vánocích na Štědrý den se sejde užší rodina, v době následujících svátků se chodí na návštěvy za dalšími příbuznými. Nápad jet na vánoční svátky na dovolenou k moři je popisován jako neobvyklý a je okolím přijímán s rozpaky.

Ve všech učebnicích kromě učebnic pro děti jsou typičtí čeští muži často vyobrazeni v hospodě, pijí pivo a jedí guláš s knedlíkem. Ženy rády nakupují a povídají si spolu, často si povídají o někom jiném a dostávají se až k pomlouvání. Manželky občas vyčítají svým mužům, že neudělali, co měli. „*Kde máš peníze? Proč jsi nebyl doma? Kde jsi byl?*“ (SS) Manželka je popisována jako ta, co někdy bezmyšlenkovitě utrácí. Rodiny bydlí většinou odděleně od svého širšího příbuzenstva. Pouze osamělé ženy ve středním věku bydlí ve společném bytě nebo domě s rodinou svých dětí. Stejně tak je za běžnou považována situace, že spolu mladý muž a mladá žena bydlí, i když nejsou manželé. Ve většině případů už takový pár ale plánuje svatbu. V učebnicích se objevují mladí lidé, kteří se ve zvýšené míře věnují zaměstnání a nemají čas a zatím ani chuť zakládat rodinu. Popisují, jak se musí vyrovnávat s tlakem, který na ně vyvíjí okolí, aby mysleli na budoucí rodinu.

Češi po práci tráví čas s kamarády, o víkendu jezdí na chatu do přírody. Mají respekt ke svým nadřízeným, ale není výjimkou, že s nimi skrytě nesouhlasí. V knize Schritt für Schritt se objevuje se zde případ Čecha, který odešel do Ameriky a usadil se tam a vypracoval. Teď spolupracuje s českými obchodními partnery, je představován jako autorita.

Češi ve všech učebnicích kromě učebnice pro děti a pro azylanty poměrně často obědvají v restauraci v Praze, milují pivo, jezdí za prarodiči na venkov, většinou na Moravu. Je zde poměrně podrobně popisován životní styl Čechů, kteří žijí ve městě. Typický obyvatel Prahy bydlí přes týden v bytě v Praze, ale o víkendu nebo o dovolené jezdí na chatu, která je na venkově a je určena jen k přechodnému bydlení.

Studenti jsou v učebnici Schritt für Schritt přímo seznamováni s tím, jak velké jsou české byty, kolik stojí a jak vysoké je v Praze nájemné apod. Starší manželé v důchodu mají v této učebnici někdy takový životní styl, že část roku bydlí na chatě a do svého bytu ve městě se vrací jen na zimu. Češi tráví svou dovolenou rozdílně, mladé ženy jezdí spolu k moři odpočívat, muži chodí po horách a jezdí na chatu.

Jako autority jsou ve většině učebnic představováni i Češi, kteří se dali do podnikání a vyšlo jim to. Jako příklady takových osobností vystupují jak muži, tak i ženy. Češi jsou také popisováni jako ti, kterým není příjemné podřízené postavení v zaměstnání, a proto je pro ně častěji lákavější založit si vlastní firmu, i když je to méně pohodlné a výrazně rizikovější než zůstat v jistém zaměstnání. „*Jaký je recept českých podnikatelů? Dobrý nápad, umění riskovat, tvrdá práce a také trochu štěstí.*“ (KK) Češi jsou také popisováni jako ti, kteří se velmi zajímají o kulturu. Tento zájem jde napříč společenskými vrstvami. Ve všech učebnicích kromě učebnic pro děti a pro azylanty jsou Češi často popisováni jako ti, kdo se rádi věnují sportu.

Z profesního hlediska jsou ve všech učebnicích kromě učebnice pro azylanty Češi častěji ukazováni v profesích, které vyžadují vysokoškolské vzdělání. Češi jsou lékaři, právníci, učitelé, manažeři apod.

V učebnicích pro děti je česká rodina většinou čtyřčlenná, matka, otec, syn a dcera. Děti jezdí rádi za babičkou a hrají si s kamarády.

V učebnici pro azylanty jsou Češi popisováni v běžných situacích ve škole, na úřadě, u doktora. Rodiny jsou zde ne vždy úplné a nepředstavují se často jako ideálně fungující. Mladé ženy jsou např. nečekaně těhotné, někdo ztratí práci a nemůže sehnat jinou apod. „*Eva jela pracovat do Ameriky, vrátila se s dítětem, ovšem bez manžela. Byla svobodná matka.... To snad není žádná katastrofa. Co? Dnes je to normální. Nebud' staromódní, prosím tě.... Eva je těhotná, ale kouří a pije alkohol.*“ (AZ) Dospělí se vyskytují více v profesích, které nevyžadují vysokoškolské vzdělání. Ženy jsou prodavačky, uklízečky, recepční apod. Muži často pracují manuálně, daleko méně v kanceláři. „*Můžete mi sehnat práci? Ráda*

bych pracovala jako kuchařka nebo pomocnice v kuchyni. Manžel má učiliště, je elektrikář. Máte pro něho něco?“ (AZ) Češi v této učebnici často nebydlí ve městě, ale do práce dojíždějí. Je zde nejvíce ze všech zkoumaných učebnic představováno, jak se v České republice slaví svátky, co dělá rodina. „Češi říkají, že Štědrý den je nejlepší den v roce. Máme půst – celý den nic nejíme a věříme, že uvidíme zlaté prasátko. Připravujeme vánoční stromeček a štědrovečerní večeři: bramborový salát a smaženého kapra.“ (AZ) Studenti zde najdou i recepty na pokrmy, které se jí v době Vánoc, Velikonoc apod.

4.10 Pohled na vlastní historii

Česká historie je určitým způsobem reflektována v každé z posuzovaných učebnic, s výjimkou učebnic pro děti a pro azylanty. V těchto dvou publikacích se studenti o české historii nedozvědí žádné informace.

V učebnicích Schritt für Schritt a Čeština expres je oblíbenou postavou Karel IV. Je popisován jako český král, kterého měli lidé rádi. Miloval Prahu a hodně pro ni i pro celou zemi udělal. Prahu ustanovil svým sídlem a výrazně ji kulturně pozvedl. Je prezentován jako český král, i když v širším evropském kontextu jeho kralování zřejmě vláda nad českými zeměmi nebyla tak významná. Vládl současně mnohem většímu území. Otázkou také zůstává, jestli je možné ho nazývat právoplatným Čechem. Nicméně v učebnicích je jednoznačně považován za významného Čecha. Je popisován jen pozitivně a to jak z hlediska vnějšího vzhledu, tak ve vztahu k vládnutí a charakterovým vlastnostem. Karel IV. a Božena Němcová jsou jedinými zmiňovanými českými historickými osobnostmi v těchto učebnicích.

V učebnici Česky krok za krokem 2 je o české historii výrazně více informací. Neobjevuje se zde ani jedna historická osobnost, která nežila v 19. nebo ve 20. století. Jediná zmínka o starší české historii je ve cvičení, kdy mají studenti zjistit,

jak se jmenovaly státní útvary na území dnešní České republiky a v jaké době zde existovaly.

Období 19. století není v učebnicích věnována příliš velká pozornost. V podstatě jedinými osobnostmi z té doby jsou Božena Němcová, M. D. Rettigová a K. H. Mácha, o kterých se studenti dozvědí pouze, že to byli literární tvůrci.

Většina informací z českých dějin se dotýká období nedávné historie, především období komunismu. Studenti jsou informováni o tom, jak se u nás komunisté v roce 1946 dostali do vlády a roku 1948 se chopili moci. Došlo k výrazným ekonomickým změnám. Podniky se znárodnily, byly pronásledovány církve a věřící. Na konci 40. let a v 50. letech se v Československu odehrávaly vykonstruované politické procesy. V Praze na Letné vznikl Stalinův pomník, zobrazoval postavy českých a sovětských vojáků a dělníků, byl lidově nazýván Fronta na maso. Jeho stavba trvala od roku 1949 do roku 1955. Ještě před odhalením pomníku spáchal jeho tvůrce sebevraždu. Později byl pomník zbourán. Každé výroční mělo ideologické plakáty (MDŽ, VŘSR,...). Studenti se dozvídají i informace z běžného života obyčejných lidí, např. že fronty byly součástí života všech. Byly fronty na banány, na maso, na auta, na dovolené, toaletní papír atd. Jídlo i pití bylo mnohem levnější, protože základní potraviny byly dotovány státem. Existovaly tuzexové bony, peníze, za které se kupovalo speciální zboží v obchodě s názvem Tuzex. Bony dostávali lidé místo amerických dolarů, francouzských franků atd. Dozvídají se o tom, že srpnu 1968 přišla okupace, která následovala po období demokratizace. Československo bylo obsazeno vojsky ostatních socialistických zemí. V této době emigrovala další vlna českých obyvatel. V té době existoval samizdat, nebylo možné legálně tisknout všechny knihy. Po okupaci v roce 1968 se zase zhoršila cenzura. V roce 1977 publikovali disidenti dokument Charta 77, kde žádali svobodu a dodržování lidských práv. Komunismus skončil sametovou revolucí v roce 1989. Prvním polistopadovým prezidentem se stal disident Václav Havel. (KK) Ten je v učebnicích velmi často zmiňován, počítá se s tím, že je ve světě známou osobností.

Tento krátký přehled českých poválečných dějin je ilustrován příběhy konkrétních Čechů, kteří popisují, co dělali za komunismu. Je mezi nimi mladá žena, která si toho moc nepamatuje a mnohé věci si nedokáže představit, protože po revoluci se

životní styl Čechů výrazně změnil. Starý muž se přiznává, že byl nejdříve členem komunistické strany, ale později z ní vystoupil. Jeho syn měl kvůli tomu problémy dostat se na vysokou školu. „*Byl jsem jako mladý v KSČ, ale později jsem vystoupil. Syn měl kvůli tomu problémy se studiem...*“ (KK) Je zmiňována píseň Náměšť a je u ní komentář, že byla oblíbená v době revoluce a jmenuje se na protest podle festivalu, který v roce 1973 policie zakázala. Jiná historická období nebo historické osobnosti nejsou v učebnicích reflektovány. O porevolučním vývoji není v učebnicích ani zmínka.

Pohled na české dějiny prezentovaný v učebnicích ukazuje především pozitivní české osobnosti, ale nevyhýbá se ani nepříjemným místům v historii.

Učebnice pro děti a pro azylanty neposkytují o české historii žádné informace, Výjimkou je jen v učebnici pro azylanty vysvětlování vzniku některých českých svátků.

4.11 Prezentace české kultury

Studentům jsou představovány různé osobnosti z české literatury, malířství, kinematografie a sochařství. Lze říci, že především v učebnici pro pokročilé Česky krok za krokem 2 se představuje daleko více českých umělců než zahraničních.

V učebnici Schritt für Schritt se studenti dozvídají o spisovatelce Boženě Němcové, o spisovatelích Karlu Čapkovi, Jaroslavu Haškovi, Milanu Kunderovi, Bohumilu Hrabalovi a Ludvíku Vaculíkovi. Jsou zmíněny básně Jaroslava Seiferta, Františka Halase nebo Vladimíra Holana, filmy Miloše Formana, Jiřího Menzela a Jana Svěráka nebo divadelní hry a eseje Václava Havla. Někdy se věrohodnost a kvalita českých tvůrců dokládá odkazem na jinou světově známou osobnost. Například o Boženě Němcové, jejíž jméno pravděpodobně slyší studenti poprvé v životě, je napsáno, že její prózy četl rád i Franz Kafka, který je mezinárodně uznávaným spisovatelem. Ze současné tvorby se zmiňuje jen pár historek ze života spisovatelky a moderátorky Haliny Pawlovské.

V učebnici Česky krok za krokem 2 je ze starší literatury zmíněna jen nejstarší česky psaná kronika Dalimilova kronika ze 14. století a dva příběhy ze Starých pověstí českých, O kněžně Libuši a O praotci Čechovi. O současných umělcích se v učebnicích studenti příliš nedozvědí. Poměrně lákavým způsobem a zjednodušeně je studentům přiblížena jedna z kriminálních povídek Karla Čapka a stejně tak i jeho pohádka *O princezně solimánské*. (KK) Studenti čtou zjednodušenou povídku Oty Pavla o tom, jak jel s manželkou na operu Liška Bystrouška do Mnichova. Více se také seznámí s písněmi Jiřího Suchého *Máme rádi zvířata* (KK), s písní Jaromíra Nohavici *Starý muž* (KK), s písní Marka Ebena *Mám dny* (KK) a s písní Petra Skoumala a Jana Vodňanského *Kolik je na světě* (KK).

V učebnici Česky krok za krokem 2 je věnována celá lekce českým autorům. Studenti se seznamují s divadelní hrou Karla Čapka *Bílá nemoc*, s prózou Bohumila Hrabala *Příliš hlučná samota*, s prózou Milana Kundery *Žert*, s prózou Jáchyma Topola *Sestra*, s románem Jaroslava Haška *Švejk*, s hrou Václava Havla *Largo Desolato* a s básní Karla Hynka Máchy *Máj*. Zmiňováni jsou také František Gellner, Vladimír Holan, Vítězslav Nezval nebo Jaroslav Seifert.

Vzhledem k tomu, že učebnice jsou určeny především cizincům žijícím v Čechách, jsou studenti informováni o tom, jaké noviny a časopisy je možné v České republice koupit. Uvádí příklady jako *Šíp*, *Katka*, *Receptář*, *Fit*, *Apetit*, *Koktejl*, *Auto*, *Počítač*, *Náš útulný byt*, *Český jazyk a literatura* nebo *Hospodářské noviny*. V textu je explicitně zmiňováno, které z uvedených časopisů a novin bývají označeny za bulvár a proč.

Studentům je také explicitně vysvětlován český fenomén Jára Cimrman. Dozvídají se informace o historii a o jeho tvůrcích Zdeňku Svěrákovi a Ladislavu Smoljakovi. (KK)

Z oblasti hudby se píše jen o skladateli Antonínu Dvořákovi, významné operní pěvkyni Emě Destinové, skladateli Petru Hapkoví a zpěvákovi Karlu Gottovi. Současná hudební scéna se zviditelňuje jen jmény jako Tonya Graves nebo *Monkey Business*.

České výtvarné umění je prezentováno jmény jako Josef Lada, Alfons Mucha, Marie Čermínová-Toyen, Petr Brandl, Emil Filla, Josef Čapek a František Kupka. Velmi podrobně se dozvídají o tvůrci legendární české animované postavy *Krtečka*, o Zdeňku Millerovi. Z českých filmů je zobrazen *Kolja* od Zdeňka Svěráka, film *Konkurz* Miloše Formana a film *Obecná škola*.

V učebnicích pro azylanty se o české kultuře a literatuře nemluví vůbec. Učebnice pro děti představují několik českých klasických říkadel a písní.

I když učebnice poskytují jen málo prostoru, lze zde vidět snahu představit český národ jako národ umělců, zvláště pak spisovatelů. V učebnici pro pokročilé je téměř v každé lekci zjednodušená ukázka z díla nějakého českého spisovatele. Je možné vidět zde dvě tendence. Jednak se autoři učebnic pokoušejí vybrat takové představitele české kultury, kteří jsou ve světě známí a podtrhují tím světovost českého umění. Na druhou stranu se pokouší představit studentům takové jevy, které české umění a literaturu individualizují a odlišují od ostatních, např. fenomén Jára Cimrmana.

4.12 Jak se projevují dimenze národní kultury v učebnicích češtiny pro cizince

V šetření G. Hofstedeho vyšel České republice index mocenského odstupu (PDI) poměrně vysoko. Situace představované v učebnicích tento výzkum potvrzují. Šéf v zaměstnání je představován jako autorita, které se neodporuje. Není popsána situace, kde by podřízený s nadřízeným o něčem diskutoval. Zato je v učebnicích množství vět a textů, které ukazují, že šéf něco rozhodne, a ostatní se podle toho musí bezvýhradně zařídit, i když skrytě nesouhlasí. Za authority, které jsou respektovány, a není zvykem vůči nim vyjadřovat negativní emoce, jsou považováni učitelé. Není obvyklé jim odporovat nebo s nimi nesouhlasit. Dále jsou zde jako authority uváděni lékaři, politici s vysokou funkcí a vědci.

Index kolektivismus versus individualismus byl zkoumán z hlediska toho, jakou formu činnosti upřednostňují zkoumané knihy. Zda jde o skupinovou práci nebo

spíše úkoly, které je lepší vypracovávat jednotlivě. Ani jedna z učebnic nevykazuje znaky učebnice, která by byla více vhodná ke skupinové výuce. Pouze nejnovější učebnice Čeština Express obsahuje některá zadání pro práci v kolektivu a také více dialogických textů. Přesto nejsou v učebnicích známky toho, že by nějakým způsobem byla podporována soutěživost. Možným důvodem se zdá být i to, že knihy jsou, s výjimkou jedné, určeny dospělým studentům, u nich už soutěživost při učení se jazyku nehraje tak velkou roli.

Jako pozitivní příklady jsou ukazovány osudy lidí, kteří byli samostatní, kreativní, nějak se vymykají většinové společnosti. Tento rys ukazuje na to, že individualismus je v české společnosti ceněn. Obraz české rodiny nese také výrazné rysy individualismu. Většinou žije spolu jen úzká rodina, pokud spolu žijí příslušníci širší rodiny, je to považováno za něco ve společnosti neobvyklého. Přesto, že je život takto individualizován, hraje zde roli i velká úcta ke starším, k rodičům. Děti nejsou považovány za rovnocenné rodičům, uznávají jejich autoritu, i když už jsou samy dospělé. Některé rozhodnutí se bez souhlasu rodičů zdráhají udělat, i když formálně svolení vůbec není potřebné. Úcta ke starší generaci se projevuje i očekáváním, že děti budou o své stárnoucí rodiče pečovat.

Hodnota dimenze maskulinita versus feminita vyšla v průzkumu pro Českou republiku mírně nadprůměrně. To znamená, že se více cení vlastnosti typické pro „maskulinní“ společnost, ale v knihách se více projevují „feminní“ vlastnosti jako jsou spolupráce, slušnost, péče o slabé a důraz na kvalitu života. Tyto vlastnosti se také často objevují v textech z učebnic. Jejich nositeli bývají určité autority. Lékaři vypráví o tom, že si své povolání vybrali proto, že chtěli pomáhat druhým. Zdůrazňuje se potřeba ohleduplného vztahu k přírodě, k postiženým i jinak znevýhodněným ve společnosti. Častým tématem je život v souladu s přírodou, jak mít životní styl, který je ohleduplný k životnímu prostředí. Hodnoty jako výkon, hrdinství, asertivita, které jsou považovány za charakteristické pro „maskulinní“ společnosti, se v textech příliš nevyskytují. Příklad hrdinství v učebnicích není ani jeden, mnohem více než asertivita se oceňuje schopnost vyjít s lidmi, studenti se učí fráze, pomocí kterých mohou slušně a společensky vhodně argumentovat.

Tendence vyhýbat se nejistotě je v českém prostředí také velmi výrazná. Projevuje se mimo jiné oblibou používat ustálená oficiální oslovení jako tituly apod. Tuto

tendenci potvrzuje obsah zkoumaných učebnic. Studenti jsou informováni o tom, že je zdvořilé cizím a výše postaveným osobám vykat. Tykání je v těchto případech považováno za velmi neslušné. Stejně tak se vysvětluje, že pokud má člověk nějaký akademický titul, je normální a očekávané jej tímto titulem i oslovovat. Dokonce není nutné zmínit vždy jméno oslovovaného, často stačí použít jen titul.

V dimenzi dlouhodobá versus krátkodobá orientace dosahuje Česká republika poměrně nízkých výsledků. Krátkodobá orientace se projevuje velkým důrazem na tradice, malým smyslem pro uchování pro budoucnost a spoření. Lidé si chtějí užívat přítomnosti a neinvestovat. Tato tendence se v učebnicích příliš neprojevuje. O vztahu k investicím a šetření knihy vůbec nemluví, avšak důraz na tradice je poměrně silný. Studentům jsou vysvětlovány české zvyky a české svátky. Sklon užívat si přítomnost mohou potvrzovat příběhy Čechů, kteří často jezdí na poměrně nákladné dovolené, i když jinak nejsou nadprůměrně dobře situováni. Tento sklon lze ale také vysvětlit tím, že Češi raději investují své prostředky do zážitků a poznání než do materiálních věcí.

4.13 Jak se projevují charakteristiky české kultury v učebnicích češtiny pro cizince

Představa cizince v učebnicích očima Čechů odpovídá zhruba zjištění, které udělala D. Drabinová⁴⁵. Němci vystupují jako podnikaví, vzdělaní a přesní. Američané jako hluční, přátelští a většinou bohatí. Cizinci, představovaní v učebnicích, jsou většinou ze západní Evropy. Jsou vzdělaní, chytrí a úspěšní. I když velká většina studentů češtiny pochází z východoevropských nebo asijských zemí, mezi cizinci prezentovanými v učebnicích se tyto národnosti vyskytují jen velmi zřídka. Výjimkou je jen učebnice pro azylanty, která je primárně zaměřena na jinou cílovou skupinu. Pokud se v knihách vyskytuje cizinec z východu, je to většinou vietnamský podnikatel nebo prodejce, nikdy ne manažer nebo ředitel firmy. Stejně

---

⁴⁵ In PRŮCHA, J. Interkulturní psychologie. Praha: Portál, 2007.

tak životní styl popisovaný v učebnicích předpokládá, že student bude pocházet z některé z evropských zemí nebo z USA, a tak mu budou popisované životní příběhy blízké.

Z typických českých vlastností, které vyplývají z výsledků dotazníku, uvedeném v publikaci Průchy Mezikulturní komunikace, se projevují jen některé. Průcha podle výzkumu Š. Tločkové popisuje vlastnosti Čechů jako smysl pro humor, závistivost, chytráctví, podezíravost, podnikavost, kulturnost, schopnost improvizace a alkoholismus. Nejméně typické vlastnosti Čechů byly vznešenost, výbojnost, sebekritika, izolacionismus, kult mučednictví, skromnost, aktivita a tolerance. Většina popisovaných Čechů v učebnicích vykazuje rysy smyslu pro humor, podnikavosti, kulturnosti, schopnosti improvizace i sklonu k alkoholismu. Zato vlastnosti, které chybí i českým postavám v učebnicích, se dají považovat jen výbojnost a vznešenost. Podle průzkumu k chybějícím vlastnostem patří i aktivita nebo tolerance, tyto dvě charakteristiky se ale v popisu Čechů v učebnicích pro cizince vyskytují. Češi jsou ukazováni jako velmi aktivní a jako lidé, kteří si tolerance velmi cení.

Prezentace Čechů odráží situaci v české společnosti. Například rozvod je už tak běžnou záležitostí, že ani v učebnici není toto téma tabu, ale studenti jsou vybízeni, aby o něm diskutovali.

Prezentace role muže a ženy je často tradiční. Muži jsou ukazováni v rolích, kde mají větší moc, jako jsou role manažerů, ředitelů. Jsou jim připisovány vlastnosti jako autoritativnost a sklon k přílišnému pití alkoholu. Ženy jsou zase častěji představovány jako ty, které nelpí tolik na kariéře, spíše se věnují vztahům s přítelkyněmi a s dětmi. Na druhou stranu v situacích, kde jde o péči o domácnost, nelze říci, že by figurovaly jen ženy. O domácí práci se v učebnicích dělí muži i ženy rovným dílem. Stejně tak péče o starší děti není jen doménou žen, v učebnicích je množství textů a vyobrazení, kde se muži věnují dětem. Jistá změna je vidět v pojetí druhého dílu učebnice Schritt für Schritt Čeština krok za krokem 2. Tento druhý díl, určený pokročilým, se snaží vyhýbat se mužským i ženským stereotypům a ukazuje muže např. v situaci osamělého rodiče nebo jako milovníka módy. Ženy ukazuje více sebevědomé v zaměstnání a úspěšné v profesním životě. V učebnicích převládá tradiční pojetí mužských a ženských rolí, ale je zde vidět

tendence k vyrovnání. Tento sklon ale může působit jako uměle vyvolaný a neodpovídající skutečnosti.

Hlavními postavami v učebnicích jsou mladí lidé, což ne vždy odpovídá i věku studentů. Nejnovější publikace Česky krok za krokem 2 a Čeština expres už se snaží tomuto trendu vyhnout. V posledně jmenovaných se vyskytují častěji i lidé středního věku a senioři. Lidé ve středním věku jsou zobrazováni jako aktivní, moudří, pracovití, ale nemoderní. Senioři se v učebnicích vyskytují velmi málo, jedná se především o ženy v roli babičky. Děti se v učebnicích téměř nevyskytují. Z tohoto hlediska působí posuzované učebnice jako určené mladým dospělým, kteří pracují, studují a nemají děti.

Téma zdvořilosti a konvencí v chování se v učebnicích vyskytuje velmi často. Už v lekcích pro začátečníky se studenti učí, jak je slušné a neslušné lidi oslovovat. Jsou jim vštěpovány rozdíly mezi tykáním a vykáním. Později je jim v textech představováno očekávané chování při náhodné konverzaci na ulici, v obchodě nebo na návštěvě. V učebnicích se explicitně vysvětluje česká gramatika a také mnohá zdvořilostní pravidla. Takto hojný výskyt zdvořilostních výrazů v učebnicích podporuje tvrzení, že v české kultuře je negativní zdvořilost poměrně rozšířená. Tato zdvořilost se projevuje i negativním formulováním otázky nebo použitím podmiňovacího způsobu.

5 Závěr

Z výzkumů dimenzí národní kultury, které provedl G. Hofstede, vyplývá, že v České republice je odstup od autorit poměrně velký. Považuje se za běžné vykat cizím osobám, používat akademické tituly v oslovení, chovat se velmi uctivě k nadřízeným apod. Tento jev se prokázal ve všech zkoumaných učebnicích. V každé z nich je vysvětlován rozdíl mezi vykáním a tykáním a tím, kde je vhodné co použít. Situace prezentované ve všech učebnicích ukazují velký rozdíl v postavení nadřízeného a podřízeného nebo učitele a studenta. Jen v jedné z nich, v učebnici Česky krok za krokem 2, je vysvětlováno použití akademických titulů při běžném oslovování. Ostatní učebnice se tímto jevem vůbec nezabývají. Učebnice pro azylanty se tolik nesnaží poučit studenty o vhodných frázích, které vyjadřují odstup od autorit, zato prezentuje více situací z běžného života, kde tento odstup od autorit, typický pro Českou republiku, zřetelně vystupuje. Je možné si zde všimnout situací ve škole, na úřadě, u doktora, které jsou podrobněji popsány, a tak z nich tento rys vyplývá, i když se tolik nezdůrazňuje jazyková stránka projevu odstup od autorit. Tato dimenze také souvisí s dalším pozorovaným jevem, se zdvořilostí. Podle P. Chejnové patří Česká republika mezi země, kde je výrazná negativní zdvořilost, která se často projevuje např. záporně formulovanými otázkami nebo opisným imperativem. Tuto tendenci potvrdila také zkoumání učebnic. V každé učebnici kromě učebnic pro děti se studentům představuje jev záporných otázek, které mají pozitivní význam. Jejich úkolem je adresátovi ulehčit odmítnutí návrhu. Opisný imperativ se objevuje i v učebnicích pro děti. Studentům je vysvětlováno, že je ve většině situací považováno za velmi nezdvořilé použití imperativu, který je formulován pouze slovesným tvarem v imperativu. Zdvořilostní návyky jako zouvat se, když člověk vstoupí do bytu, nebo přinést na návštěvu malý dárek vůbec nezmiňují učebnice pro děti a učebnice pro azylanty.

Podle výsledků výzkumu G. Hofstede patří Česká republika k zemím, kde je mírně vyšší index maskulinity. Lidé upřednostňují hodnoty jako soutěživost, výkon a asertivitu. Tuto tendenci analýza učebnic neprokázala. Soutěživost a výkon se

v knihách projevuje jen velmi málo, téměř jediným příkladem by mohlo být vyzdvihování příkladů lidí, kteří v životě něco dokázali a vynikli tak nad ostatní Čechy a zvláště se prosadili i v cizině. Daleko více se projevují „feminní“ vlastnosti jako je spolupráce, péče o druhé a snaha o shodu, které jsou zřetelně vidět na charakterech postav v učebnicích. Postavy často pomáhají druhým, podporují slabší apod. Upřednostňování „feminních“ vlastností je typické pro všechny zkoumané učebnice.

Podle J. Průchy a E. Chalupného mezi české vlastnosti nepatří hrdinství, výbojnost a vznešenost. Čechům jsou přisuzovány vlastnosti jako smysl pro humor nebo schopnost improvizace. Příklad českého hrdinství nebo výbojnosti nenajdeme v žádné ze zkoumaných učebnic. Ani v případě, že se kniha zabývá kapitolami z české historie, se student nesetká s Čechem, který by byl popisován jako odvážný. Češi jsou popisováni pozitivně, ale většinou jako skupina lidí, ne jednotlivci. Smysl pro humor se objevuje ve všech učebnicích, schopnost improvizace není v knihách pro děti a pro azylanty. Celkově se dá říci, že získané informace potvrzují některé výsledky výzkumu dimenzí národní kultury, které provedl G. Hofstede. Téměř ve všech učebnicích se objevují informace charakterizující českou kulturu stejně, jako ji popisují P. Chejnová nebo J. Průcha. Jedná se především o pohled Čechů na sebe a na jiné národy a o postoj ke zdvořilosti.

Většina zkoumaných učebnic popisuje cizince jako člena západní společnosti. Ke studentovi je přístupováno jako k cizinci ze západní Evropy nebo z Ameriky. Počítá se s tím, že některé zvyky jsou mu cizí, ale některé zvyklosti budou stejné. Pro studenta z východu nebo obecně ze zemí, kde je výrazně nižší životní standart nebo i rozdílné náboženství a společenské uspořádání, je porozumění situacím v učebnicích téměř nemožné. Jen učebnice pro azylanty tento rozdíl reflektuje a snaží se vysvětlit více situace z běžného života a nepočítá např. s tím, že studenti mají široké všeobecné vzdělání a rozumí tak politice, evropské kultuře apod. Přesto že v České republice žije výrazně více studentů českého jazyka, kteří nejsou ze západní Evropy, jen jedna z popisovaných učebnic, učebnice pro azylanty, vychází vstřícně jejich diametrálně odlišnému kulturnímu prostředí, ze kterého pocházejí, a kvůli kterému nejsou schopni porozumět mnohým situacím, které západním studentům připadají běžné.

Použitá literatura

- [1] ADAMOVIČOVÁ, A. IVANOVÁ, D. Basic Czech I. Praha: Univerzita Karlova. 2006. ISBN 80-246-1097-3
- [2] AMOROVÁ, V. Vítáme vás! Regensburg. Max Hueber Verlag. 1993 ISBN 3-19-005157-7
- [3] HÁDKOVÁ, M. Čeština pro cizince a azylanty. Praha. SOZE. 1999
- [4] HOFSTEDE, G. Kultury a organizace. Software lidské mysli. Spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití. Praha: UK FF, 1999
- [5] HRONOVÁ, K. HRON, J. Ahoj, jak se máš? Čeština pro cizince , Karla Hronová, Josef Hron, 2010. ISBN 978-80-904740-0-0
- [6] CHALUPNÝ, E. Národní povaha česká. Praha. Edvard Leschinger. 1907.
- [7] CHEJNOVÁ, P. Kulturní specifika České republiky z pohledu studentů Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. Pedagogická orientace, roč. 19, č. 1, 2009, s. 47 – 55. ISSN 1211-4669
- [8] MACHOVÁ, S.; ŠAMALOVÁ, M. (Eds.) Výuka pragmatických aspektů řečové komunikace ve vyšších třídách gymnázií a na SOŠ. Praha: PedF UK, 2007.
- [9] MORGENSTERNOVÁ, M. - ŠULOVÁ, L., et. al. Interkulturní psychologie. Praha. UK. Karolinum. 2007
- [10] NOVÝ, I. SCHROLL-MACHL, S. a kol. Interkulturní komunikace v řízení a podnikání. Praha. Management Press. 2003.
- [11] PRŮCHA, J. Interkulturní komunikace, str. 149, Portál, Praha 2004, ISBN 80-7178-885-6)